

ריטואלים מגיים

כישוף או מגיה (מיוונית magike) היא מערכת של טכניקות השואפות להשפיע על העולם, לטוב או לרע, בשיטות המוגדרות על ידי המשקיף המודרני כלא רציוליות ('אמונות תפלות'). בכל החברות בעולם נזקקו למגיה, במידה זו או אחרת, כולל בימינו (למשל, קמעות למיניהן), אך לא בכל התרבויות תועדו שיטות החשיבה והפעולה המגית בצורה מסודרת. במקומות רבים נשארה המגיה תורה שבעל פה שעברה מדור לדור, ממומחה למומחה. ספרויות המזרח התיכון הקדום, בכלל, והתעודות החתיות בפרט, הן מאגר בלתי נדלה של שיטות מגיה שונות ומשונות, מאגר שוודאי אינו נופל בהיקפו וגיוונו מזה המצוי למשל, במזרח הרחוק. אך יש הבדל מהותי בין שני קצוות אסיה: בעוד שבהודו או בסין הכישוף והרפואה הטבעית (ועל הקשר ההדוק בין השניים עוד ידובר בהמשך) עדיין פעילים ופורחים, הרי תרבויות המזרח התיכון הקדום שקעו בתהומות הנשייה לפני אלפי שנים, כולל הכישוף והמגיה. למרבה הצער, אי אפשר לשאול 'קוסם' בבלי או 'זקנה' חתית על טיב החומרים שהם מערבבים בשיקוי מסוים ומדוע הם עושים זאת, ועלינו להסתפק במידע הסתום והמקוטע האצור בטקסטים הכתובים בשפות מתות וקשות להבנה. גם הארכיאולוגיה אינה עוזרת הרבה בעניין זה, אם כי, היא עשויה לשפוך אור על זירת הריטואל וטיבו. אפשר לטעון כמובן, ששיטות כישוף וריפוי מסוימות נשתמרו עד ימינו באזורים כפריים נידחים של אנטוליה. ואולם, דרכי המסירה, במהלך אלפי שנים ודרך תרבויות רבות ושונות, כה מורכבות ופתלתלות שגם אם שרד דבר מה, יהיה קשה מאוד להוכיח זיקה ישירה בין הטקסטים הקדומים לבין מנהגים בני ימינו. יחד עם זאת, יש חשיבות רבה למחקרים אתנוגרפיים השוואתיים, שכן, נתוניה הטבעיים של אנטוליה לא נשתנו באופן מהותי (גם אם נתמעטו בה סוגי החי והצומח), ובמצבי מצוקה דומים, אנשים הגיעו מן הסתם לפתרונות מגיים דומים.

הנחת היסוד הגלומה בכל הדתות הקדומות היא שהכל צפוי, ומהלך חייו של

האדם נקבע מראש בידי האלים. אך בניגוד לטרגדיה יוונית, שבה אין לאדם מנוס מהגורל שנקבע, הרי שבדתות המזרח הקדום יש אפשרות מסוימת לשנות את רוע הגזירה, בתפילה ובאמצעים מגיים. האלים נותנים אותות בטבע לעומד להתרחש, ואם ידעו בני האדם לפענח ולפרש נכונה אותות אלו, יוכלו לנסות ולהקדים תרופה למכה, לשנות את הגורל. זוהי תורת האותות (לטינית *omina*) העצומה שנאגרה בידי החוזים במיסופוטמיה, ומהם עברה גם לשאר עמי המזרח הקדום. את האותות אפשר גם לזמן באמצעות אורקלים שונים – ראייה בכבד ובקריבים של בהמת קורבן, צפייה במעוף ציפורים (*augury*), הטלת פור (גורל), ועוד שיטות רבות ומגוונות. אם, למשל, הבחינו החוזים באותות סכנה לחיי המלך, הזדרזו לבצע ריטואל שבו הלבישו אדם אחר (לרוב שבו מלחמה) בבגדי המלך, ואת המלך עצמו הסתירו מחוץ לארמון. כך קיוו להטות את כעס האלים לעבר התחליף האנושי. במקרים אחרים הסתפקו בבהמה או בבובה כתחליף. קשה לומר אם הניחו שניתן להערים על האלים, או רק קיוו שאלו יסתפקו בתחליף כלשהו. בכל מקרה, אין בכך משום הפתעה שכן כל הדתות רצופות פרדוקסים אין ספור.

מאז ומקדם נשלטה המגיה בידי קבוצה מצומצמת של מומחים לדבר, אנשים שנחשבו בעיני עצמם ובעיני החברה כמי שנתברכו בכוחות על־טבעיים. מובן, שהשלטון המרכזי שאף תמיד לפקח על מכשיר רב עוצמה מעין זה. על כן, מרבית הריטואלים המגיים נתגלו בארכיונים הממלכתיים של המזרח הקדום. אך בעוד שבמיסופוטמיה ובסוריה נשאר המחברים של ספרי ההוראות אנונימיים, הרי שבאנטוליה הקדומה מומחי הכישוף מזוהים בשמותיהם. יש בהם נשים וגברים בשעורים דומים. רובם התגוררו בכפרים נידחים במערב אנטוליה (אַרְוֵה) ובדרומה (כְּוֹתְנָה). בית המלוכה בחתְשָׁה, שהיה מעוניין לתעד חוכמת ריפוי עממית זו ולהיעזר בה, שלח לפרובינציות סופרים שרשמו את הוראות הכישוף מפיהם של המומחים. כך הגיע לידנו מידע עשיר זה, שנשמר בקפדנות והועתק שוב ושוב בארכיונים הממלכתיים של בירת ממלכת החתים.

למגיה שני סוגים מנוגדים זה לזה. 'מגיה שחורה' שנועדה להזיק לנמען ועסקו בה מכשפים ומכשפות. החוק החתי אסר עליה בתכלית האיסור (תעודה מס' 14, סע' 111, 170). לכן אנו שומעים עליה רק בעקיפין מתיעוד של משפטים שנערכו כנגד העוסקים בה. יש להניח שהיא דמתה לשיטות הוודו של אפריקה או אמריקה הלטינית. עדויות לשיטות דומות נתגלו גם במצרים העתיקה: נועצים סיכות בבובות המייצגות את הנמען, או משחיתים דבר מה השייך לו. גם אמצעים פחות ישרים נענשו קשות בחוק החתי, למשל, אדם ששפך לשדה רעהו את שאריות הטומאה שהוסרו מגופו בריטואל של טיהור (תעודה מס' 14, סע' 44ב).

'מגיה לבנה' היא כישוף נגדי שנועד להגן על בעל הייסורים מפני נזקו של הכישוף

הרע, ומפני נזקים אחרים. באנטוליה עסקו בה בעיקר "האשה הזקנה" (שומרית ŠUGI; חתית ḫaššawaš, 'מייילדת') או הקוסם (AZU או HAL בשומרית; לא ידוע כיצד קראו שומרונות אלו בחתית). הנחת היסוד של התיקון המגי היא שהסדר הקוסמי הופר ויש להשיבו על כנו. הסיבות לקילקול רבות ובהן פגיעה באלים או באנשים, חטאים ועוונות, קללה ולשון הרע. הן בגרימת הנזק והן בריפוי מטשטש הגבול בין הגשמי לרוחני, והרוע נתפס כמעין זיהום שיש להסירו כפי שמסירים לכלוך. האמצעים המגיים כוללים כמה עקרונות יסוד החוזרים ונשנים בווריאציות שונות בכל הטקסים. הקורא לא יתקשה לזהות מקבילות מודרניות לכל שיטה ושיטה, גם אם הן סמויות מן העין במבט ראשון. כל הטקסים המגיים, ללא יוצא מן הכלל, מלווים בדקלום תפילות, לחשים והשבעות הנאמרות לעתים בשפת האם של המטפלת). הן מופנות לאלים שיש להם זיקה לבעייה הנדונה, כגון אלות פְּרִיוֹן, אלי מלחמה, אלי השאול, וכיו"ב. לעתים משולבים בהשבעה גם קטעים מיתולוגיים המכוונים להקבלה כלשהי בין הסדר הקוסמי לבין מצבו של המטופל. כך למשל, גופו של אדם נמשל לעץ על שלושת חלקיו – שורשים, גזע וצמרת. לפיכך, התחבשות שבהן נעטף גופו של איש חולה משולות לנחש, לדבורה ולנשר המקיפים את שלושת חלקי עץ החיים. הנחש מקיף את השורשים, הדבורה את הגזע והנשר את הצמרת.

העקרון הבסיסי של רוב הריטואלים הוא המגיה האנלוגית (היקשית), המציבה משוואה בין משל לנמשל עם קשר סיבתי ביניהם. לדוגמה: "כשם שהגלגל האחורי של עגלה לעולם לא ישיג את הגלגל הקדמי, לעולם אל ישיגו הימים הרעים את המטופל". המקרא מרבה להשתמש באנלוגיות מסוג זה ועוצמתן הסוחפת מגויסת לעתים גם בימינו. במגיה אנלוגית אין צורך להוכיח את תקפות המשוואה, וכל כוחה נובע מהדמיון החיצוני בין המשל לנמשל. גם הוודו, שהווכר לעיל, מושתת על העקרון האנלוגי, וגם לו יש מקבילות מודרניות רבות. כששורפים בהפגנה תמונה של אישיות שנואה מייחלים לגורל דומה גם לאיש עצמו; ולהפך, הורים ירתעו מלקרוע תמונה של ילדם האהוב מחמת 'עינא בישא'. בריטואלים החתיים יש כמובן גם אנלוגיות חיוביות, למשל, האצלת כוחו של אריה או פנתר על המטופל. בכל הריטואלים המתורגמים בהמשך יש ייצוג נכבד למגיה אנלוגית, השואבת את השראתה מהוויית חיי הכפר.

עקרון מגי אחר מושתת על 'העברה' (transfer) של הטומאה מגופו של המטופל אל אובייקט אחר, באופן מעשי או באופן סמלי. לטיפול המעשי שייכים חומרי הניקוי והטיהור הרבים הנזכרים בטקסטים (materia magica), החל במים וּנְתָר (מעין סבון) וכלה בכסף והזהב. לטיפול הסמלי שייכים, למשל, שערים ארעיים עשויים מקנה או מקוצים. המטופל עובר דרך השער וכך מוסרת ממנו הטומאה תוך כדי דקלום: "כשם שִׁבְשָׁב עובר דרכך (השער) ואתה תולש ממנו פקעת צמר, וכשם שִׁפֵּר עובר דרכך ואתה תולש ציצת שער ממצחו, כך תלוש גם ממטופל זה את

הטומאה, הרוע והכישוף!" לעתים מניחים משני צדי השער גוויות מבותרות של בעלי חיים, למשל בטקס צבאי המתבצע אחרי תבוסה בשדה הקרב. לריטואל זה מקבילות רבות במיסופוטמיה, ביוון וגם בישראל (השווה ל'ברית בין הבתרים' ביר', לד, יח"כ). במגיה של העברה אין הכרח במגע פיסי בין המטופל לבין הגוף הקולט את טומאתו. למשל, די לנופף את ה'כפרות' מעל ראשו של המטופל כדי שהטומאה 'תתנדה' ממנו ותעבור לגוף אחר. סוג מיוחד של מגית העברה הוא "ריטואל חליפין" (substitute), שבו מציעים לאל קורבן חלופי בדמותו של אדם אחר, בעל חיים או בובה. המקרה המובהק ביותר הוא ריטואל החליפין למלך בעת סכנה, כפי שהוזכר לעיל. לאיש מן השורה הציעו תחליף בדמות בעל חיים, ואם היה דלפון גמור, הסתפקו גם בבובת טיט.

בעולם העתיק לא היתה הבחנה של ממש בין מגיה לרפואה, והשניים יוצרים מכלול אחד המופעל על המטופל. דומה הדבר במידה רבה לתפיסה 'ההוליסטית' של הרפואה האלטרנטיבית כיום, שגם בה מתמזגים אמצעי טיפול פיסילוגיים ופסיכולוגיים. בין מאות העשבים והחומרים האחרים הנוכחים בטקסטים יש ודאי רבים שהם בעלי כוח ריפוי של ממש, אלא שרובם לא ניתנים לזיהוי מדעי עם צמחים בני ימינו. יש כאן כר נרחב לשיתוף פעולה בין פילולוגים, אתנוגרפים ואנשים העוסקים ברפואה. את תורת הרפואה רכשו החתים בעיקר מן הבבלים שנחשבו למומחים גדולים בתחום זה. גם הרפואה המצרית זכתה למוניטין רב, ורופאים מצריים הוזמנו לחתי כדי לטפל במלך ובבני משפחתו. באחד המקרים ביקש המלך תתשלי ג' טיפול 'גינקולוגי' לאחותו העקרה. בתשובתו העוקצנית מציין פרעה רעמסס ב' שהמטופלת מוכרת לו והיא בת חמישים לפחות! שום תרופה לא תועיל לה, אך אם תתשלי יעמוד על דעתו הוא ישלח לה בכל זאת רופא ואשף...

בארכיון החתי מתועדים עשרות ריטואלים לטיפול במצבי מצוקה שונים ומגוונים: מחלות ומגפות, מריבות ולשון הרע, אינ-אונות וחוסר שינה, תבוסות ונצחונות, לידה ומוות. במבחר המצומצם שבחרתי לתרגם כאן כלולים מצבים שונים – טומאה, מגפה, ריב במשפחה, אינ-אונות, וכן שני טקסי המעבר האולטימטיביים, לידה ומוות. שני טקסי מעבר חשובים אחרים לא נכללו כאן, בגרות ונישואים. באופן מפתיע, לא נתגלו עד כה תיאורים של טקסי נישואין, אם כי ידוע שלפני החתונה נסכו שמן על ראשה של הכלה. דווקא נתגלה תיאור של טקס בגרות של נסיך חתי, אך מצב השתמרותו אינו מאפשר עדיין תרגום רציף. משהו על מהות הטקס ניתן ללמוד מן העובדה שהוא נערך בבית בושתי ותריסר זונות נטלו בו חלק.

לשניים מן הריטואלים, טיהור הבית מטומאה וריטואל נגד מגפה, יש מקבילות מעניינות במקרא (ראו להלן). החומר החתי תורם תרומה חשובה לליבון פרשיות מקראיות סבוכות, למשל, העלאה באוב וטקס השעיר לעזאזל. בנוסף לריטואלים

עצמם, תכנים מגיים משוקעים גם בסוגות ספרותיות אחרות, כגון תפילות, תיאורי פסטיבלים ומיתוסים. דוגמאות מובהקות ימצא הקורא במיתוס על הדרקון אַלְיִנְפָה (פרק שביעי, 8) ובמיתוס על האל הנעלם (פרק שביעי, 9).

תעודה מס' 18: ריטואלים של לידה (CTH 430)

האירוע החשוב ביותר לרצף הדורות הוא כמובן הלידה, ואין תימא שההריון והלידה תופסים מקום כה נכבד בספרות החתית, החל במיתולוגיה (למשל, סיפור אַלְכָמִי [פרק שביעי, 7] וסיפור אַפּוּ ובניו [פרק שמיני, 2]), דרך ספרות החיזוי באותות (omina), וכלה בריטואלים להבטחת לידה בטוחה ומצלחת. הקללה הנוראה ביותר על מי שמפר חוזה היא עקרות או השמדת הזרע. כמו בכל הקורפוס של הריטואלים, רוב התיאורים עוסקים בהבטים המגיים, ומעט מאוד ידוע על פעילות רפואית של ממש באמצעות חומרי ריפוי, התערבות כירורגית, וכיו"ב.

יש טקסטים לא מעטים המתארים ריטואלים של לידה, עם הבדלים בפרטים, בסדר הפעולות ובהקף התיאור. להלן יובא מעין סיכום אינטגרטיבי של הפעולות העיקריות, לפני הלידה, בשעתה, ולאחריה. ברור, שלהבנה יותר מעמיקה יש לעיין בעשרות הטקסטים ושברי הלוחות המרכיבים את המכלול, מה גם שמושגים רבים נשארים סתומים. השוואות אתנוגרפיות מרחבי העולם עשויות להבהיר סוגיות רבות. החל מהחודש השישי (או השביעי על פי גירסה אחרת) להריון, על בני הזוג להתנזר ממגע מיני והאשה צריכה לטהר עצמה בחומר הקרוי kunziganahit, שזהותו לא ידועה (חומר ניקוי או סוג של סם?).

בחודש השביעי להריון עורכים טקסים שונים ומעלים מנחות לאלוהיות הקשורות ללידה ולשלום הבית. בסיום הטקסים האשה עוזבת את ביתה ועוברת לבית לידה מיוחד. מכאן ואילך נאסר עליה לאכול דברים מסוימים: aštauwar ו-tappi. tappi הוא כנראה סוג של צמח, או הנזול המופק ממנו, בעל סגולות ריפוי. בטקסט רפואי אחר מחממים tappi והמטופל מכניס לתוכו את איבר מינו. aštauwar הוא כנראה סוג של בשר שמבדילים בו בין זכרי ונקבי. על פי הטקסט המשוחזר נקבע שאסור לאשה לאכול aštauwar זכרי, ולגבר אסור לאכול aštauwar נקבי. כמו כן, נאסר על האשה לאכול עשבי שדה, אך מותר לה לאכול עשבי גינה. לבעל מותר לבקר את אשתו בבית הלידה, בתנאי שטיהר עצמו היטב קודם לכן. הם יכולים לאכול יחדיו, אך מתוך כלים נפרדים ואפילו על שולחנות נפרדים.

בחודש השמיני מכינים את כל הציוד הנחוץ ללידה: כלי העץ וכלי החרס חייבים להיות חדשים ואילו את כלי הנחושת יש לטהר באש (והשוו וי' ו, כא). לפני כניסתה

של היולדת ברוב טקס לחדר הלידה נערכים ריטואלים שונים שמטרתם לטהר אותה, ולאבטח את סביבת הלידה מפני רוחות רעות. לבגדיה של היולדת קושרים אגד המורכב מענפי ארוז, תמר וזית, וזרים דומים קושרים משני צדי הכניסה לחדר הלידה. כוהן patili, האחראי על פעולות הטיהור, מנופף ציפור גדולה (כנראה סוג של ברווז) מעל היולדת ומעל הריהוט המצוי בחדר הלידה: כיסא, שולחן, מיטה, כד גדול וכיסא הלידה (מִשְׁפָּר בלשון חז"ל). מחוץ לחדר הוא מקריב שתי ציפורים לאלי הדרך ולאלי הטקס. בדרכה אל כיסא הלידה משתחוה היולדת לפני הכוהן ומושיטה כלפיו את ידה. כוהני patili ונשות katra, משתחוים לפני היולדת, וכך גם בעלה (לא ברור אם הבעל נוכח גם בשעת הלידה עצמה). עם רדת הערב היולדת מתיישבת על המיטה שלידה עומד שולחן נצרים. על השולחן מונחת כיכר לחם שעליה מעוצבים השמש, הירח והכוכבים. הכוהן מסיר מבגדי האשה את אגד הענפים ומניח אותו על כיכר הלחם. הוא מוביל אל היולדת שני גדי עזים והיא יוצקת עליהם יין. הכוהן מוביל אותם החוצה ומקריב אותם לאלי המקדש ולאלי העיר הזכריים. בבוקר חוזר הכוהן לחדר הלידה ומברר אם חלמה היולדת חלומות טהורים. אם כן, הוא מושיב אותה על כיסא הלידה, וְלֹא, הוא חוזר שוב על טקסי הטיהור בלילה שאחריו. אם נשבר כיסא הלידה או דבר מה מצידוד הלידה הרי זה אות מבשר רע. אז יש לבצע טקסים מורכבים כדי להפיג את ההשפעות הרעות. אסור באיסור חמור לריב או לחטוא לאורך כל תקופת הלידה כי הדבר עלול לטמא את היולדת ואת הוולד.

צורתו המדויקת של הכיסא או מתקן הלידה (הקרוי בשמו החורי harnau) לא ידועה. ברור רק שהוא מכיל מעין קערה שעליה יושבת היולדת ושתי ידיה שבהן היא נאחזת. בטקסטים שבהם לא נזכר המתקן harnau מופיע תיאור פשוט יותר של מקום הלידה: שני כיסאות מכוסים כריות, כשכרית שלישית מונחת ביניהם על הרצפה. בשעת הלידה היולדת יושבת על הכיסאות והמיילדת קולטת את התינוק בתוך שמיכה. לידה בשיבה או בכריעה היתה רווחת בקרב עמי המזרח והיא מקובלת גם בימינו באזורים מסוימים. בשעת הלידה מדקלמים השבעות שונות ודברי שבח לאלה חֲבַת, אֵם כל חי, ולאלה חֲנַחְנָה, פטרונית היולדות והאנושות כולה.

אם נטמאה חלילה היולדת לפני הלידה, יש לבצע ריטואל היטהרות ארוך ומורכב, על פי הנחיותיו של כוהן patili בשם פִּפְנִכְרִי שמוצאו מִפְּנֹתֵנָה. היולדת וצידוד הלידה מועברים למבנה מקודש (šinapši) מחוץ לעיר ושם היא יולדת. טקסי ההיטהרות אורכים ארבעה ימים לפחות וכוללים ריטואלים שונים. מעניין במיוחד הוא ריטואל החליפין המתבצע בלילו של היום הרביעי, אחרי סעודה דשנה בת שבע מנות, שבה משתתפים, בנוסף לבני המשפחה ולכוהנים השונים, גם שני אורחים מיוחדים: תֶּשֶׁב וְחֲבַת, זוג האלים העומד בראש הפנתיאון החורי. אחרי הסעודה מובא טֶלָה לבייתה של היולדת ושם רוחצים אותו במים ומושחים אותו בשמן וְך. את מי האמבט נוסכים

לפני האלים. אחר כך חובשים לראשו כובע צמר אדום ושמים אצטודות לרגליו. כוהן patili מניף את הטֶלָה המקושט שבע פעמים מעל שבע הלהבות (לא ברור היכן) ושם אותו על ברכיה של אשת katra. אחר כך, כולם הולכים לבית ה-šīnapšī וכשמגיעים לשם הכוהן לוקח את הטֶלָה ומביא אותו ל"מקום טהור" (היכן?), תוך שהוא קורא "בריאות!" בבית ה-šīnapšī מקריבים שתי ציפורים ואחר כך כולם חוזרים הביתה. מטהרים את התינוק ותולים מעליו חפץ המסמל ברכה. בטקס זה הטֶלָה המטוהר מסמל את הרך הנולד, ומכאן למדים דבר מה על פרטי הלבוש והעדיים שהלבישו בהם תינוקות (בהודמנויות מיוחדות?). שבעה ימים אחרי הלידה מבצעים את ריטואל המֶלָה (האם יש קשר לעברית 'מילה?') שמהותו לא ברורה. יש לציין שריטואל המֶלָה התקיים בהודמנויות שונות, כולל בחודש השביעי להריון. יחד עם זאת, ראוי להזכיר שבתרבויות שונות היום השביעי או השמיני שלאחר הלידה צוין במיוחד, למשל ברית המילה בישראל או טקס ה-amphidromia ביוון. לדעת אנתרופולוגים טקסים אלה מסמלים את כניסתו של הרך הנולד לחיק המשפחה, אחרי צאתו בריא ושלם מן השבוע הראשון שבו נשקפת סכנה גדולה לחייו. סימן חיצוני לשינוי זה הוא בנשירת השארית של חבל הטבור כשבוע ימים לאחר הלידה.

כעבור שלושה חודשים, להולדת בן, או ארבעה חודשים להולדה בת, מטהרים את התינוק ב-kunziganahit. אף שהדבר לא נאמר במפורש, המדובר כנראה בטקס הצגה לראווה של התינוק וצירופו הרשמי לקהילה. טקסים דומים רווחים בתרבויות שונות, למשל, ריטואל הטבילה הנוצרי. גם להבחנה המגדרית במשך הזמן הדרוש להיטהרות שאחרי הלידה יש מקבילות רבות, כך למשל, דיני טומאת יולדת בוי"ב, א"ה, שעל פיהם זמן ההיטהרות אחרי לידת נקבה כפול מזה שאחרי לידת זכר. ספרי ההוראות לריטואל הלידה מסתיימים בתיאור המנחות לאלות הלידה ובפירוט השכר שמשולם לצוות המומחים שסייע לילודת: בראש וראשונה למיילדת (חתית hašnupalla), ואחריה לכוהני ה-patili האחראים לטיהור סביבת הלידה, ולנשות ה-katra, השרות ומנגנות בטקסי הלידה.

G. M. Beckman, *Hittite Birth Rituals*, Wiesbaden 1983

תעודה מס' 19: ריטואל לטיהור הבית בעזרת אלי השאול (CTH 446)

יצירה גדולה זו מהווה דוגמה מובהקת לזיקה הישירה בין מיתוס לריטואל. במהלך הטקס מזכיר המטפל כמה פרשיות מיתולוגיות, ובהן גם מלחמות בראשית של האלים. לא נמסרו לנו שמו ומוצאו של האשף או הקוסם (AZU) המבצע את הריטואל, אך עולם האלים מקרב אותנו לעולם החורי והסורי. ייתכן שמטפל נוסף משתתף בחלק

מן הטקס. מטרת הריטואל, שנמשך יומיים, היא לסלק מן הבית את הטומאה שנגרמה בגלל עוול כבד כלשהו – שפיכות דמים, הפרת שבועה, קללה, לשון הרע, או כיו"ב. דבר לא נאמר על בעל הבית האנונימי והטיפול כולו מכון לטיהור הבית עצמו. זירת האירועים נעה כמה פעמים בין הבית לבין אתרים שונים שמחוץ לעיר – שפת הנהר, מעיין ושדה פתוח. יש נקודות דמיון רבות בין ריטואל חתי זה לבין טכס טיהור בית מנגע צרעת בוי' יד, לג'נו.

כל טקס מורכב מכמה פעולות ריטואליות ומדקלומים. כל דקלום פונה לאל מסוים או לקבוצת אלים מסוימת, המשמשים כמעין פטרונים או מליצי יושר לפני הנמענים העיקריים, אלי השאול. הטקסט משופע במונחים מחיי היומיום – כלי עבודה וכלי קיבול, צמחים וזרעים, מאכלים ומשקאות, וכו' – שרק את מיעוטם ניתן לתרגם בוודאות.

הטקס נפתח בבית הפגוע והגונח ומיד אנו נחשפים לפעולה המרכזית העוברת כחוט השני לאורך כל הריטואל, חפירת בורות (אובות) ליצירת קשר עם העולם התחתון. (על הזיקה בין האובות החתיים לאוב במקרא ראו להלן). את הבורות חופרים בכמה מקומות בתוך הבית, בחצר ובבית השער. באדמה שהוצאה מהם יעשה שימוש בסוף הריטואל. הדקלום פונה אל אלת השמש של האדמה, מלכת השאול.

התמונה השנייה מביאה אותנו לשפת נחל, שם נוהגת האם הגדולה הנחנה ליצור בני אדם מטיט. גם כאן חופרים בור ושופכים לתוכו משקאות ותבשילים כדי לפתות את האלים הקדמונים לעלות מהשאול. לכך מסייעים אלת השמש של האדמה, היושבת על בריחי הארץ, ואל הסער המנצח, שגירש את האלים הקדמונים לשאול. את הטיט שהוצא מהבור מערבבים בשמן ויין ויוצרים מהתערובת צלמיות של שבעת האלים הקדמונים ושל אל האוב (הבור) עצמו. צלמיות הטיט עשויות בצורת פגיונות שאותם תוקעים באדמה, כמתואר בתבליט ממקדש הסלע בזיליקה שליד חתשה (ראו פרק שלישי, 7).

בתמונה השלישית עוברים למעיין של מי טהרה. כדי לשאוב ממימיו ולטהר בהם את הבית יש לפנות לאלה אשתר (אנצלי האנטולית). תיאורה מעורר עניין רב, אם כי הוא מקוטע וסתום משהו. גם כאן יש איזכור מיתולוגי נאה: שערותיה של אשתר הזורמים כמים אל השאול, אֶל כְּמַרְפֵי, אבי האלים, ואל אלת השמש של האדמה (אֶלְנֵי החורית). ניתנת רשות לשאוב מים, שבע, שמונה, או תשע פעמים, כמספר אלי השאול, בהם אל הדם ואלת השמש של האדמה. אך תחילה יש למלא את המים החסרים במי ים המובאים על כנפי נשר. שוב מופיע דימוי מיתולוגי, אשתר אצה מניוה עירה כדי לקבל מהנשר את המים ואת המלים המרפאות.

בתמונה הרביעית חוזרים אל הבית ומבצעים טקסים ליד אחד ממתקניו, כנראה במה מוגבהה (taršanzipa). מהאדמה שנחפרה בתוך הבית ובשער מכיירים צלמית

שמינית, בדמות אל הדם. בהדרגה יוצרים תערובת עשויה מדייסה, נזיד, זרעים טחונים ומי טהרה שהובאו מן המעיין, ויוצקים אותה על טֶלָה כפרות שאת דמו מגישים לאל הדם. שוב חופרים בור ולתוכו שופכים משקאות שונים ומוסיפים שקל כסף. לאל הדם מגישים מנחה המורכבת ממתכות ואבני חן. שוב פונים לאלי השאול, והפעם דורשים מהם בתוקף דין צדק. הם מקבלים מנחה של שלוש ציפורים ובירה (אותה שותים אלי השאול בקנה או 'קשית', כמתואר באיורים מיסופוטמיים). על פי ההסבר המיתולוגי שמספק המטפל, זוהי המכסה (הדלה) שקבע להם אל הסער כשניצח אותם בימי בראשית. בנוסף לציפורים הצלויות מגישים לאלים הקדמונים גם שפע של זרעים וצמחים שונים (שחלקם לא מזוהה). בכך מסתיים היום הראשון.

טקסי היום השני מתחילים בבית ומכוונים אל שלושת אלי השבעה – מְּשֶׁרְתִי, אל הירח, והאלה אֶשְׁחָרָה. פער של כמה שורות בטקסט גורם לאי־בהירות בקשר להמשך האירועים. ייתכן שאת הטקסים בבית עורך כוהן אחר, שכן, בשלב מסוים הקוסם חוזר לבית מהשדה. בין שאר הטקסים מופיע גם ריטואל אנלוגי שבו ממשילים את ההזדווגות בין אֶיל לכבשה לעיבורה של האדמה בטומאת העיר והבית.

בסיום הריטואל מביאים את כל הציוד לשדה, למקום שסומן מראש, ושוב מקריבים לאלי השאול. הפעם כולל הקורבן שמונה ציפורים ושה, וכן לחם, קטורת, שמן ודבש. כל אלו נשרפים כליל על שלושה מוקדים. הריטואל מסתיים בקריאה אחרונה לאלים הקדמונים שיחזרו לשאול ויקחו עמם את כל טומאת הבית.

תקשורת עם אלי השאול (אלים כְּתוּנִיִּים ביוונית) דרך פתחים שונים באדמה – טבעיים (מעיינות, בלועים ונקרות) או מלאכותיים (בורות, בארות) – מוכרים ברוב התרבויות של המזרח הקדום, וגם ביוון (bothros) ורומא (mundus). כך למשל, גֶלְגַּמֶשׁ מעלה באוב את רוח רעו אָנְפֶדוּ, ואילו אוּדִיסֶאוֹס, את רוחות אמו וידידיו הוותיקים. לתוך החללים התת־קרקעיים משליכים מנחות ומזונות שונים כדי לשדל את אלי השאול או את רוחות המתים לעלות אל פני האדמה. אולם, הדבר החביב עליהם ביותר הוא דם הקורבנות שאותם שוחטים בדרך כלל לתוך הבור (צוואר הבהמה מופנה לתוך הבור, בעוד שלאלי השמים צווארם מופנה כלפי מעלה). רבות מלשונות המזרח הקדום חולקות ביניהן מלה המציינת בורות אלו – AB בשומרית, *abu* באכדית, *abi* בחורית ובחתיית. גם המלה העברית אוב היא אותה 'מלת תרבות' שאת מקורה הראשוני איננו יודעים. במקרא מופיעה התיבה "אוב" (ברבים "אובות") בדרך כלל בצמוד ל"ידעוני", ושתיהן מכוונות למגידי עתידות הדורשים אל המתים. התיאור המפורט ביותר לשיטה מגית אסורה זו מצוי בפרשת ביקורו של המלך שאול אצל בעלת האוב מעין דור (שמ"א כח). במר לבו, לקראת הקרב המכריע נגד הפלשתים, ואחרי ש"לא ענהו ה' גם בחלומות גם באורים גם בנביאים", פנה שאול אל בעלת האוב וביקשה: "קסומי נא לי באוב ... ואת שמואל העלי לי". אחרי היסוסים

רבים היא עושה כמצוותו ומתארת לו את אשר ראתה: "אלוהים ראיתי עולים מן הארץ". ההמשך הטרגי של הסיפור ידוע. לאור הדמיון הפונטי והסמנטי (בצליל ובמשמעות), ברי שבעלת האוב היא המקבילה המקראית ל"זקנה" בטקסטים החתיים. אלא, שבעלת האוב מתקשרת (בפרשה זו לפחות) עם רוחות המתים (נקרומנטיה) הנדמים כ"אלוהים העולים מן הארץ". כצפוי, המקרא אינו מרבה פרטים על טכניקה מגית זו, וכל שנמסר (באירוניה?) הוא שהאובות והידעונים 'מצפצפים ומהגים' (יש' ח, יט). לעומת זאת, הטקסטים החתיים מכבירים פרטים על פולחן האובות, אך הוא כרוך תמיד באלי השאול ולא ברוחות המתים. לעתים קרובות (אם כי, לא בטקסט הזה), הטקסים לאלי השאול נערכים בלילה ואף נוהגים להקריב להם בעלי חיים שחורים. בנוסף לדם ולמשקאות מפתים (למשל, חלב בדבש), הורידו לאובות גם חפצים סמליים שונים: בובות צמר, שקלי כסף, דגמים של אוזניים (כדי שהאלים יקשיבו לתפילות), ואף דגם של סולם כסף (גודלו לא נמסר) שנועד מן הסתם להקל על האלים לעלות ולרדת בבור (מוטיב המזכיר את חלום יעקב בבר' כח, יב על "סלם מִצָּב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלוהים עלים וירדים בו"). בסיום הטקסים למיניהם, שערכו לעתים כמה ימים, הקפידו לכסות היטב את האובות שמא אלי השאול, או רוחות המתים, יעלו שוב מבלי שהוזמנו.

בתרגום השתדלתי להיות נאמן ככל האפשר למקור, כולל שימוש בלשון עבר ולשון הווה לסירוגין, אך פה ושם חרגתי מעט מן המשמעות הצרה של מלים וביטויים כדי להקל על הבנת הנקרא.

- 1 § כשמטהרים בית משפיות דמים, טומאה, אימה, או שבועת שקר, זה הטיפול:
- 2 § עם שחר פותח הקוסם את הבית ונכנס לתוכו כשהוא אוחז במפוש, מעדר וְכִילָף.
- 3 § הוא חופר באדמה במכוש ו(כורה) בור במעדר. באותה צורה הוא חופר בארבע פינות הבית ו(ליד) האח ו(כורה) בור בכילף.
- 4 § וכך הוא אומר: "אנו לוקחים [...] עניין זה בפני אלת השמש של האדמה: מדוע גוֹנַחַּ בית זה ומדוע מביט הוא מעלה לשמים?"
- 5 § אולי אדם נשבע שבועת שקר, או [שפך] דם "וכיסה במעילו" (?) בבית הזה, או מישוהו הטיל אימה, או מישוהו קילל, או לבית נכנס איש דמים, או איש שבועת שקר,

- 6 § או מישהו שכישף, או שנשפך דם בתוך הבית. יסולקו מבית זה זדון, טומאה, שבועת שקר, שפיכות דמים, קללה, אימה, דמעות וחטא! יסולקו מהרצפה, מהסף, מחדר השינה, מהאח, מארבע הפינות, מהחצר ומהשער!"
- 7 § הוא יוצא לחצר, לוקח חופן אדמה וחוזר על דבריו. הוא לוקח חופן אדמה גם בשער וחוזר על דבריו.
- 8 § הוא יוצא, ובפתח השער הוא קוצץ קנה בגרון באמרו: "כשם שקצצתי קנה זה ושוב לא יתחבר, כך יקוצץ גם הדם הרע של הבית הזה ולא ישוב עוד!"
- 9 § אחר כך שופכים פך יין בקצה המרזב וכך הוא אומר: "כשם שהמים זורמים [מהגג] למטה ושוב לא חוזרים למרזב, בל ישובו עוד זדון, טומאה, שבועת שקר, שפיכות דמים, דמעות, חטא, קללה ואימה אל הבית הזה!"
- 10 § הוא משליך את הפך מהגג למטה ומנפץ אותו. את האדמה הוא מביא אל המקום שבו נמצא כל ציוד הטקס.
- 11 § הוא הולך אל שפת הנהר ולוקח אתו שמן, בירה, יין, משקה walhi ומשקה marnuan – ספל מכל דבר – מאפה שמן, תבשיל ודייסה. הוא לוקח טֵלָה ושוחט ארצה אל הבור באומר:
- 12 § "הנה באתי כבן אדם. כשם שחַנְנַחְנָה נוהגת לקחת בני אדם משפת הנהר, כך באתי אני, כבן אדם, לזַמֵּן את האלים הקדמונים משפת הנהר. שתפתח אלת השמש של האדמה את השער ותיתן לאלים הקדמונים, אדוני השאול, לעלות מן האדמה! תני להם לעלות.
- 13 § לְאֲדַנְתָּרִי הַרְוֵאָה, זְלִכִּי מִפְרֶשֶׁת הַחֲלוּמוֹת, אֲרַפְתָּגָה אֲדוֹן הַשְּׂאוּל, נְרָה, נְמַשְׂרָה, מְנַפִּי, אֲמַנְפִּי, אֲבִי (הַאוֹב)! אֲנִי, בֶּן תַּמּוּתָה, לֹא בֵאתִי מִיּוֹזְמִיתִי וְאִין בְּפִי טַעְנוֹת. אֵלָא, שְׁבַתוֹךְ הַבַּיִת אִירְעוּ שְׁפִיכוֹת דְּמִים, דְּמַעוֹת, שְׁבוּעַת שְׁקָר, רִיב וְחַטָּא. שְׁמַיִם מְעַל זַעְמוֹ וְשְׂאוּל תַּחְתִּיתוֹת זַעְמָה גַם הִיא.
- 14 § אתכם, האלים הקדמונים, העלה מן השאול אל הסער, הקוסם (או: הקוסם של אל הסער). וכך אמר לכם:
- 15 § 'בבית הזה אירעו זדון, טומאה, דמעות, ריב, חטא ושבועת שקר. כך זימן אותכם, האלים הקדמונים, [אל הסער(?)], הרואה. שובו־נא

- ולכו [...] טהרו את הזדון, הטומאה, שפיכות הדמים, הריב, הקללה, הדמעות, האימה [של הבית].
- 16 § קשרו את רגליהם ואת ידיהם והורידו אותם מטה אל האדמה האפלה". הוא לוקח טיט משפת הנהר ולתוך הבור הוא שם מאפה שמן, תבשיל ודייסה, ונוסך בירה, יין, משקה walhi ומשקה marnuan. הוא לוקח מים מהבור ושופך אותם פנימה.
- 17 § הוא פורש רצועת בד על הארץ ומתהלך לאורכה ונכנס פנימה.
- 18 § הוא מְזֶה שמן ודבש על הטיט של שפת הנהר ומכייר ממנו את האלים הללו: אֲדַנְתָּרִי הרואה, זְלָפִי מפרשת החלומות, אַרְפַּתְגָּה, נְרָה, נַמְשָׁרָה, מְנַפִּי, אֲמַנְפִּי, אָבִי (האוב). הוא מעצב אותם בצורת פגיונות ופורש אותם על האדמה. הוא מושיב שם את האלים הללו.
- 19 § הוא לוקח ארבעה קנקני יין, לחם עבה, תבשיל ונזיד ירקות והולך אל המים. וכך הוא אומר: "ישאל אותי המעיין באיזה עניין באתי, (ואענה, בעניין) המים. והגבירה (אשתר) באה עמי מן השדות.
- 20 § באוזניה עגילים (בצורת) ציפור šuraššura [...] היא אינה (לובשת) מעיל כבד(?) בידה היא מחזיקה כד ריק. לראשה צמה(?) מחבל.
- 21 § היא אמרה למעיין, היא אמרה לביצה, היא אמרה לאל המים של [...]: 'תנו לי את המים שעבורם באתי, מי הטיהור המטהרים את שפיכות הדמים ושבועת השקר, מטהרים את בית השער, מטהרים את הרכילות, הקללה, החטא והאימה'.
- 22 § [והמעין?] עונה לאשתר: 'שאבי מים שבע פעמים, שאבי מים שמונה פעמים. שפכי [את המים שבע או שמונה פעמים]. ובפעם התשיעית, את המים שתבקשי שאבי וקחי! השער (של אשתר?) זרם מטה מן הכס אל פֶּמְרָבִי.
- 23 § השער זרם אל אלת השמש של האדמה. בעוד שאת לוקחת את המים ההם, הנשר מביא מים אחרים מן הים. בימינו הוא נושא את המים ובשמאלו את המלים".
- 24 § אשתר אצה ובאה מנינה לקראת הנשר. בימינה לקחה את המים ובשמאלה את המלים. בימינה היא מתוזה את המים ובשמאלה היא אומרת את המלים:

- 25 § "ייכנס הטוב לתוך הבית, יתור בעיניו אחר הזדון ויגרש אותו! יטהרו המים הטהורים את לשון הרע, הטומאה, שפיכות הדמים, החטא, הקללה, האימה והרכילות. כשם שהרוח מעיפה את המוץ ונושאת אותו אל הים, תשא גם את שפיכות הדמים והטומאה של בית זה אל הים!
- 26 § שתלך אל ההרים [למים] הקדושים, שתלך אל הבארות העמוקים! הוא בוצע לחם עבה ונוסך יין. הוא שואב שבע פעמים מים ושופך אותם. בפעם [השמינית] הוא שואב ומשאר. אחר כך הוא לוקח פעמיים שבעה חלוקי אבן מן המעיין וזורק אותם לתוך [...] ולתוך ספל הוא זורק פעמיים שבע (אבנים) קטנות. הוא לוקח צמר אדום וקושר אותו ל[...].
- 27 § הוא מביא את המים לתוך הבית ושם אותם במקום שבו מונח שאר הציוד. הוא מניח אותם (את הכדים) על פנים. את כל המנחות הוא שם לפני אלי השאול: כסף, זהב, ברזל, בדיל, אבנים (יקרות), דבש, כלי חרס, כלי נצרים. הוא מערבב את האדמה מתוך הבית עם האדמה מן השער.
- 28 § הוא מכייר מזה צלמית בדמות אֵל הדם ומניח אותה לפני הבמה (taršanzipa). הוא לוקח מיני זרעים, טוחן אותם בריחים.
- 29 § הוא כותש אותם בעלי מבולת. אוספים את זה ועושים מזה כדור. ממה שנשאר עושים מכל והוא ממלא אותו באדמה. הוא שם אותו למרגלות אֵל הדם ומושיב עליו את אלי (השאול). את הכדור שמים לפני האל.
- 30 § הוא רוחץ ידיו ולוקח את הדייסה ואת נזיד הירקות. את המים אותם הביא מהמעיין הוא נוסך לתוך המים. אחר כך הוא יוצק את המים על שה ושוחטים אותו. את הדם הוא מְעָרָה לתוך כד חרס ושם אותו למרגלות אל הדם. וכך הוא אומר (בחורית?): "āliš mammaš! הו אלי השאול! קראתי לכם בעניין הזה כדי שתדונו דינו של בית זה! קחו לכם את הדם הרע שבתוכו ותנו אותו לאל הדם, שיוביל אותו לתוך האדמה האפלה ויקַבֵּע אותו שם."
- 31 § לפני אלי השאול הוא פותח אוב (בור) בפגיון ונוסך לתוכו שמן, דבש, יין, משקה walḥi ומשקה marnuan. הוא זורק פנימה שקל כסף

- ומכסה את האוב במטפחת יד. וכך הוא אומר: "הו אל האוב! קח את כס הטיהור ובדוק את ציוד הטיהור!"
- 32 § שקול במאזניים את הכסף, הזהב, הברזל, הבדיל, אבן הכחל ואבן האודם! את מה שאל הדם קבע, הכוהן שם. את הכלים אותם העמיד הקוסם, [...] שבר וזרק לתוך האת.
- 33 § אך אם אתם (אלי השאול) לא תדונו דין צדק, תהא האדמה שתחתכם למכתש ויהיו השמים שמעל לְעַלִי, ויכתשו אתכם השמים! ואיש לא יפרוס עבורכם עוד לחם מנחה ולא תריחו עוד ניחוח ארזים!"
- 34 § הוא לוקח שלוש ציפורים ומקריב שתיים מהן לאלי השאול ואחת לאלוהות האוב. וכך הוא אומר: "אתם [האלים] הקדמונים ולכם לא נקבע בקר וצאן. כאשר אל הסער סילק אותכם מטה אל האדמה האפלה הוא קבע לכם את הקורבן הזה."
- 35 § הוא צולה את הציפורים באש ושם אותן לפני האלוהות. הוא מניח כד בירה לפני האלים וכן ארבעה קני שתיה. הוא מניח זרעים לפני האלים: שעורה, חיטה, גרעיני šepit, גרעיני parḥuena, גרגרי חומס, שעועית, עדשים, גרעיני karaš, לְתַת, לחם־בירה, כוסברה, [...] כמון לבן, כמון שחור, גרעיני titapala, מלח, צמח lakarwan, צמח šeniya – מעט מכל דבר – ואת כל זה [...].
- 36 § הקוסם לוקח [...]. כלי לשתיית הבירה [...] והוא עושה סבב של האלים. סוף היום הראשון.
- 37 § [למחרת] לוקח הקוסם כד בירה, לחם עבה, יין, [...] ונכנס לתוך הבית. [...] הוא מכין. [...] הוא מסמן. הארץ [...]. וכך הוא אומר:
- 38 § "מְמַשְׂרְתִי של שמים וארץ, אל הירח, ואֲשַׁחֲרָה – אלי [שבועת השקר, הקללה, החטא] ושפיכות הדמים!"
- 39 § חמש שורות מקוטעות מאוד שבהן נזכרים "אלי העיר".
- 40 § הדפו מכם [...]! הו אדמה אפלה, בטלי את כוונתם! בְּלְעִי את שפיכות הדמים, החטא, הטומאה, שבועת השקר, המעידה והרכילות של הבית ושל העיר!"
- 41 § הוא צולה את הכבד וקוצץ אותו. הוא בוצע לחם ומפזר אותו על הבור ועל האח. הוא נוסך יין. הוא מכין כד בירה ומכניס קנים לשתייה, אך איש לא שותה מהם.

- 42 § וכך הוא אומר: "מְמַשְׁרְתִּי של שמים וארץ, אל הירח, ואֲשַׁחֲרֶה, אלי השבועה, הקללה ושפיכות הדמים! מי באלים הרעב או צמא, יבוא, יאכל וישתה! הצטרפו אלי! טהרו את הבית והעיר מזדון, טומאה, שפיכות דמים, שבועת שקר, חטא וקללה! היא קשרה אותם ברגליהם ובידיהם והאדמה האפלה תחזיק אותם בפנים!"
- 43 § שומרי האש שבתוך הבית מתיישבים ואוכלים בשר, אך מכד הבירה אינם שותים. הקוסם חוזר העירה ונכנס לבית. הוא משתחוה לאלים ונוסך להם דייסה, גויד ירקות, בירה ויין.
- 44 § וכך הוא אומר: "אלי השאול ראו! הייתי בשדה. אלת הגורל שלו(?) מסומנת(?). האדמה [...] תרחיק. הו מְמַשְׁרְתִּי של שמים וארץ! הכינו עבורכם את כד הבירה. יחברו מושכות לזדון, לטומאה, לשבועת השקר, לשפיכות הדמים ולקללה, ימשכו אותם מלפנים ואתם תדחפו אותם מאחור!"
- 45 § הקוסם מעמיד אֵיל וכבשה לפני האלים ואומר כך: "כשם שהאיל עולה על הכבשה והיא מתעברת, כך יהפכו העיר והבית הזה לאיל ויעלו בשדה על האדמה האפלה ויעברו אותה בשפיכות הדמים, בטומאה ובחטא! כשם שאשה וכבשה הרות יולדות, כך ילדו גם העיר והבית הזה את הזדון ושפיכות הדמים והאדמה האפלה תחזיק אותם בפנים!"
- 46 § כשם שהגשם שוטף את השתן והבוץ מהעיר, והמים שוטפים את הגג וזורמים מטה במרזב, כך יטהר הטקס הזה את העיר והבית מלשון הרע! והגשם יוביל אותו לתוך הים!"
- 47 § כאשר הוא מסיים, מכניס הקוסם את ציוד הטקס לתוך כלי נחושת ושם עליו את האלים. הוא נושא אותו ומביא אותו אל השדה. ובמקום המסומן הוא מושיב את האלים ולפניהם מניח את ציוד הטקס. הוא נוסך יין ומקריב שה ושמונה ציפורים לאלי השאול. הוא מעלה אותם עולה על שלושה מוקדים יחד עם לחם דק, אָרוּ, שמן ודבש. וכך הוא אומר:
- 48 § "הו אלי השאול! ראו, המנחות שלכם הונחו. קחו לכם קורבנות אלו! גרשו את שפיכות הדמים, הטומאה, החטא, שבועת השקר והאימה מהבית והורידו אותם למטה!"

49 § ואתם אלים קדמונים רדו [למקום] שממנו באתם!"

קולופון:

סוף לוח אחד, גמור. "כאשר מטהרים בית משפיכות] דמים, [טומאה, חטא, שבועת שקר ואימה, זה הטיפול".]

H. Otten, "Eine Beschwörung der Unterirdischen aus Boğazköy", *ZA* 54 (1961), pp. 114-157; B.-J. Collins, "Purifying a House: A Ritual for the Infernal Deities", in: *COS I*, pp. 168-171; G. Wilhelm, "Reinheit und Heiligkeit. Zur Vorstellungswelt altanatolischer Ritualistik", in: H.-J. Fabry and H.-W. Jüngling (eds), *Levitikus als Buch*, Berlin 1999, pp. 197-217 (esp. pp. 206 ff.)

תעודה מס' 20: ריטואל נגד מריבות במשפחה (CTH 404)

ריטואל מועיל זה מבוצע בידי "זקנה" בשם משתגה שמוצאה באיזור כְּנֹתְנָה שבדרום אנטוליה, איזור של תרבות לְנִית־חורית מעורבת. זהו ריטואל אֶנְלוּגִי מובהק שבו מקבילים את לשון הרע של בעלי הפלוגתא במשפחה – אב ובנו, בעל ואשתו, אח ואחותו – לחומרים המשמשים בטקס. בסוף כל מִיצַג משמידים את החפצים הטעונים בטומאת האנלוגיה, כשחלקם מושלכים לתוך האש וחלקם נקברים באדמה. הריטואל מסתיים בהערה אֶסְכְּטוּלוּגִית על קץ הדורות: החותם שבו חותמים את שאריות הטומאה בתוך קרן שור ייפתח רק כשישובו המלכים הקדמונים לבחון את הארץ. הטקסט הקדום השתמר במספר רב של עותקים מאוחרים ודבר זה מאפשר מעקב אחר תולדות העריכה. מבין הַרְיֵאנְטִים הלשוניים הרבים צוינו בסוגרים רק המשמעותיים ביותר.

1 § כה (אמרה) משתגה, האשה מְכֹנְתְנָה: אם אב ובנו, או בעל ואשתו, או אח ואחותו, רבים, אני מטפלת בהם באופן הבא. אני לוקחת את הדברים הללו: (בהמשך משתגה עוברת לדבר בגוף שלישי).

2 § לחם עבה וחמוץ (*EMSU*) אחד במשקל *UPNU* אחד, חמישה לחם שטוחים, לחם עבה מתוק אחד במשקל *tarna* אחד, [...], כלי *NAMANDU* אחד עם שמן זית זך, כלי *NAMANDU* אחד עם שמן ופירות – תמרים וצימוקים –

3 § כופתאות לחם חמוץ, שלושה חריצי גבינה קטנים, מעט צמר כחול וצמר אדום, אריג *kišri*, [...], מעדר, אָת, חנית, [...],

- 4 § שתי צלמיות עץ, כיסא, שולחן, [...] מיטה, פרגוד, [...] קמת, חיטה במשקל *UPNU*, צלמיות של ידיים ולשוונות שעשו אותן, דונג דבורים, [...] כדורי נתר, גידים, חֶלֶב, מלח, פוסברה, דג, לטאה
- 5 § שתי קדרות, שתי קערות, שני פכים, פך מים, כלי *GIR.KIŠ*, שבעה כלי *hupuwai*, שלושה קנקני יין, שלוש כבשות לבנות, כבש שחור אחד, כלבלב וחזרזיר. וכאשר הכנתי דברים אלה,
- 6 § הזקנה מציבה לטקס את שני בעלי הטקס. הזקנה לוקחת לחם עבה חמוץ אחד במשקל *UPNU* אחד, חריץ גבינה אחד (ו)קנקן יין אחד, היא מושיטה אותם לבעלי הטקס והם מניחים עליהם את ידם.
- 7 § אז היא בוצעת לחם עבה אחד ואת הגבינה, נוסכת יין ואומרת כך: "הו אל השמש, אדוני! הנה הצגתי בפניך את הלשוונות הרעות והם, בעזרת אל השמש, יטפלו בלשוונות ביום הזה".
- 8 § הזקנה מניחה צלמיות מבצק (ו)את שתי צלמיות העץ – הן לבושות וראשיות מכוסים – לרגלי שני בעלי הטקס והיא שמה את שתי הידיים ואת שתי לשונות הבצק על ראשיהם.
- 9 § ואילו עבור גופם היא שוזרת פתיל צמר כחול וצמר אדום ושמה אותו עליהם.
- 10 § היא לוקחת צמר אדום וחותרת אותו בסכין מעליהם. וכך היא אומרת: "על מה שרבתם ביניכם באותו יום, כעת (האל) אַנְדְּלִיָה חתך עבורכם בסכין את הלשוונות של אותם הימים". והיא משליכה אותו לתוך האח.
- 11 § הזקנה לוקחת דג ומניפה אותו מעל שני בעלי הטקס יחדיו באומרה: "דג זה הינו הפר האדיר של הים. וכשם שדג זה נותק מן הים, ינותקו הלשוונות (ו)הקללות של אותם הימים!" והיא משליכה את הדג לתוך האח.
- 12 § היא לוקחת צמר לבן וצמר שחור ומורחת את זה בחֶלֶב – היא קוראת לזה *tiššatwa* – והיא מניפה אותו מעל לשני בעלי הטקס באומרה: "את כל מה שאמרתם זה לזה בפיהם ובלשוונכם הרי הוא *!tiššatwa* יורחקו הלשוונות של אותם ימים מגופכם!" והיא משליכה אותו לתוך האח.

- 13 § אחר כך הזקנה לוקחת מלח, חֶלֶב, גידים, פוסברה ודונג דבורים. היא מעצבת את הדונג ללשונות ומניפה אותם מעל ראשיהם של שני בעלי הטקס. היא מניפה גם את המלח, את החֶלֶב, את הגידים ואת הפוסברה מעליהם, מושיטה להם את זה והם מסובבים אותו בידם השמאלית.
- 14 § הזקנה אומרת כך: "את הקללות שבהם קיללתם זה את זה יסובב אל השמש קללות ולשונות אלה שמאלה!" והיא משליכה אותו לתוך האח.
- 15 § את הפתיל העשוי צמר כחול וצמר אדום שהיה מונח על גופם של בעלי הטקס, את שתי צלמיות הבצק שמונחות לפניהם, וכן את הידיים מבצק ואת הלשונות מבצק שהיו מונחות על ראשם,
- 16 § לוקחת מהם הזקנה והיא מסלקת את הפתיל מהם. היא שוברת את שתי הידיים ואת לשונות הבצק. היא מניפה את זה מעליהם באומרה:
- 17 § "יסולקו הלשונות של היום ההוא! יסולקו הקללות של היום ההוא!" והיא משליכה אותם לתוך האח.
- 18 § אחר כך היא לוקחת [חומר?] ומכיירת ממנו שבע לשונות ותוקעת אותם באדמה. אז היא מניפה אותם מעל שני בעלי הטקס באומרה: "ביום ההוא שבו רבתם אחד עם השני, הלשונות של אותו יום הם כאן. רֵאָה, האב, אל השמש (או: אל השמש של האב) תקע אותם." והיא שמה אותם באח.
- 19 § הזקנה לוקחת מים ובצק, מזליפה עליהם את המים ומטהרת אותם. אז היא מניפה את הבצק מעליהם באומרה: "היטהרו שוב בפיכם ובלשונכם!" והיא שמה את הבצק באח.
- 20 § מביאים כבש לבן והזקנה מחזיקה אותו מעל שני בעלי הטקס באומרה: "הנה לכם כפרה. תהא זו כפרה לגופכם בפה ובלשון". הם יורקים לתוך פיו (של הכבש) והיא אומרת כך:
- 21 § "ירקתם החוצה את הקללות הרעות". הם חופרים באדמה ושוחטים את הכבש כלפי מטה ואז הם מורידים אותו למטה. שמים לחם עבה מתוך אחד לידו והיא נוסכת יין. הם מכסים (את הבור).

- 22 § מביאים כבש שחור והזקנה מחזיקה אותו מעליהם ואומרת: "לראשכם ולכל גופכם הכבש השחור הוא התחליף לפה, ללשון ולקללות".
- 23 § היא מניפה אותו מעליהם ושני בעלי הטקס יורקים לתוך פיו. אז הם שוחטים את הכבש, מבתרים אותו, עושים מוקד וצולים אותו עליו. הם יוצקים עליו דבש ושמן זית זך. היא בוצעת לחם עבה מתוק ומשליכה אותו לתוך האש ונוסכת יין.
- 24 § הזקנה לוקחת את החוזרזיר ומחזיקה אותו מעליהם באומרה: "הנה הוא שמן מעשב ומחיטה. וכשם שחוזרזיר זה לא יראה שוב את השמים ולא יראה שוב חוזרזירים (אחרים), כך גם הקללות הרעות בל יראו עוד את בעלי הטקס הללו!"
- 25 § היא מניפה את החוזרזיר מעליהם. ואז הם הורגים אותו, חופרים באדמה ומורידים את החוזרזיר למטה (לתוך הבור). הם שמים לידו לחם עבה והיא נוסכת יין. הם מכסים (את הבור) באדמה.
- (שני הסעיפים הבאים מופיעים באחת מגרסות הטקסט אך חסרים בגרסות האחרות).
- 25' § היא מניפה אותו מעל (המטופל ואומרת): "האב, אל השמש (או: אל השמש של האב) תקע את הלשונות של אותו הזמן. הוא תקע אותם בהר אַמְנִפְלוֹ". היא משליכה את הלשונות לתוך האח.
- 25" § הזקנה עוטפת צמר שחור בַּחֶלֶב, לוקחת את ה־tiššaduwa ומניפה אותו מעל בעל(י) הטקס באומרה: "יטוהרו [...]!" [...] יצרתי כבש לבן וכבש שחור והיא מכניסה אותם לאח.
- 26 § הזקנה יוצרת כלי hupuwai (גרסה מקבילה: כלי išnura) מחומר, מכניסה לתוכו מעט בצק ובזוקת מעט פֶּמֶן שחור.
- 27 § הזקנה מנופפת אותו מעל שני בעלי הטקס באומרה: "כשם שחומר זה לא ישוב עוד אל גדת הנהר, והכמון לא יהפוך ללבן ולא יהפוך לזרע אחר, ובצק זה לא ישמש (לעשית) הלחם העבה של האלים, כך גם אל תלך הלשון הרעה לגופם של אלו".
- 28 § הזקנה לוקחת את הלטאה, מלפפת צמר כחול וצמר אדום (סביבה) ומניפה [אותה] מעל שני בעלי הטקס באומרה:
- 29 § "תשא הרגל הזריזה את הלשון הרעה! תשא אותו מאחור! ישאו אותם השיניים, את הפה הרע ואת הלשון הרעה".

- 30 § אחר כך היא לוקחת את הכלבלב ומניפה אותו מעל שני בעלי הטקס באומרה: "זוה) תחליף לגופכם". הם יורקים לתוך פיו והיא אומרת: "ירקתם החוצה את הקללות של אותו היום". הם הורגים את הכלבלב וקוברים אותו.
- 31 § הזקנה מזליפה מים על שני בעלי הטקס ומטהרת אותם. היא מניפה מעליהם בצק.
- 32 § אחר כך היא יוצרת כלי išnura מחומר. היא יוצקת לתוכו שמן. היא משליכה לתוכו צמר אדום ושופכת לתוכו חיטה. הזקנה אוזות את שני בעלי הטקס במעיליהם באומרה:
- 33 § "זוהו כלי išnura של אשתך. יאגור את הטוב והחיים שניתנו לכם, אבל יסתיר מכם עניין רע".
- 34 § אחר כך היא לוקחת שבעה כלי hupuwai וממלאת אותם יין, שמן זית וך ודבש. היא מכניסה תמרים, צימוקים, גידים, מלח וחקלב. ואז היא שופכת את כלי ה־hupuwai בזה אחר זה לתוך האח ומנפצת אותם בזה אחר זה.
- 35 § ובכל פעם היא אומרת כך: "ינופץ כלי hupuwai יחד עם הפה והלשון!" ובנפצה את כלי ה־hupuwai היא בוצעת גם שבעה לחמים שטוחים וזורקת אותם בזה אחר זה לתוך האח.
- 36 § מביאים כבש אותו היא מכנה 'שעיר לעזאזל' (חתיית nakušši). הזקנה לוקחת לחם עבה מתוק אחד במשקל tarna אחד ופך יין. היא מציגה את הכבש לפני אל השמש והזקנה אומרת כך: "אל השמש! הנה 'שעיר לעזאזל' לשניהם, לפה וללשון". או היא מקדישה את הכבש ובוצעת את הלחם העבה. אבל את הכבש לא הורגים אלא הזקנה לוקחת אותו לעצמה.
- 37 § הזקנה לוקחת שבעה מסמרי נחושת (גרסה אחרת: מסמרי ארד), לחם עבה מתוק במשקל tarna אחד, גבינה אחת ופך יין. היא בוצעת את הלחם העבה ואת הגבינה לאל השמש ונוסכת יין. אז לוקחת הזקנה את שבעת מסמרי הנחושת/הארד ותוקעת אותם באדמה באומרה: "יהיו תקועים בפה ובלשון לאל השמש למטה!"
- 38 § אחר כך הזקנה לוקחת לחם עבה, (חריץ) גבינה אחד ופך יין ומושיטה אותם לשני בעלי הטקס. הם שמים ידם עליהם. הזקנה בוצעת את

- הלחם העבה ואת הגבינה לאל השמש ונוסכת יין באומרה: "אל השמש הנשגב נמצא מאחורי הפה והלשון".
- 39 § הם מציתים אש מימין ומשמאל ומציבים ביניהם שבע מצבות אבן. הזקנה מושיטה לחם עבה מתוך אחד במשקל tarna אחד ונוסכת יין באומרה:
- 40 § "מי שהציב את המצבות וסידר אותן, ראה, הנה הן מתמוטטות. כך יתמוטטו גם המלים שבאו מהפה ומהלשון של בעלי הטקס באותו יום!"
- 41 § שני בעלי הטקס בועטים ברגליהם במצבות והם עוברים בין (מוקדי) האש. הם מורידים את בגדי הטקס שהם לובשים והזקנה לוקחת אותם לעצמה.
- 42 § היא מניפה מעליהם כד והיא מניחה את הכד לרגליהם באומרה: "הנה, הכד הוא תחליף לראשיכם. הנה קערה. תנפצו אותם לגמרי ברגליכם!" הזקנה מנפצת את הכד ושני בעלי הטקס מנפצים ברגליהם את הקערה. היא אומרת כך: "יתנפצו כל המלים והקללות!"
- 43 § הזקנה לוקחת צמח של אל השמש (חמניה?) ומכנה אותו tiwariya. היא מנגבת (בו) את גופם של שני בעלי הטקס באומרה: "ינוגבו המלים הרעות של הפה והלשון משניכם!"
- 44 § הזקנה מושיטה מים בגביע או בפך לשני בעלי הטקס. בתוכו יש גם נתה. שני בעלי הטקס יוצקים את המים על ראשיהם והם רוחצים ידיהם ועיניהם.
- 45 § יוצקים מים לתוך קרן שור ושני בעלי הטקס חותמים אותו. הזקנה אומרת כך: "כשישובו המלכים הקדמונים לבחון את הארץ ומנהגיה, רק אז יישר חותם זה!"
- קולופון:
- לוח ראשון, שלם. דבר משתגה אשת פְּזוּתְנָה (גרסות אחרת: פְּמִינִי): "אם אב ובנו, בעל ואשה, או אח ואחות רבים, כאשר אני מביאה אותם ומטפלת בהם יחד, אני מטפלת בהם באופן הבא". (אחת הגרסות מוסיפה את שמו של הסופר)

Orientalforschung 1 (1953), pp. 345-379; J.L. Miller, *Studies in the Origins, Development and Interpretation of the Kizzuwatna Rituals*, Wiesbaden 2004, pp. 11-253; idem, "Unravelling the Kizzuwatna Rituals: the Redactional History of Mastigga's Ritual for Domestic Quarrel", in: A. Süel, (ed.), *Acts of the Vth International Congress of Hittitology, Çorum 2002*, Ankara 2005, pp. 527-540

תעודה מס' 21: ריטואל לריפוי אין-אונות (CTH 406)

הריטואל נועד לרפא גבר שאינו יכול לקיים יחסי מין עם אשתו ולהוליד ילדים. את הטקס מנהלת "זקנה" מארץ אַרוֹנה שבמערב אנטוליה. הזקנה מדקלמת תפילות אל האלה אֶלְלִישִׁי, אלת האהבה והתשוקה המינית (מקבילתה הלוגית של אֶשֶׁתֶר). הטיפול מתבצע בשני שלבים עיקריים. הראשון מתרחש בשדה ואל המטופל מתלווה בתולה הנושאת ביכורים לאלה. תחילה נערך ריטואל אנלוגי שבו עובר המטופל דרך שער סמלי ונלקחים ממנו סמלי הנשיות וניתנים לו סמלי הגבריות. השורות הבאות מקוטעות ולא ברור אם ניסיון הנפל לבוא אל הבתולה מתרחש בפועל, או שמא מדובר רק במעשה סמלי שבו מסמלת הבתולה את המטופל (שכלל אינה נזכרת בטקסט). מכל מקום, אחרי כישלון זה, עורכת הטקס מתפללת לאלה ונודרת בשמו של המטופל לעבוד אותה בנאמנות ולהעניק לה מתחם מקודש עם משק ומשרתים.

השלב השני של הטיפול מתבצע בביתו של המטופל באמצעות אינקובציה, (חלום מוזמן). זו שיטת חיזוי ידועה במזרח הקדום שבדרך כלל מתבצעת בתוך מקדש (למשל, קריאת האל לשמואל הנער בשמ"א ג, ד"י). כאן מושגת הקרבה לאל על ידי הצבת מיטת המטופל בקרבת שולחן המנחות של האלה שעליו מונחים הביכורים ופריט מלבושו של המטופל. אם הטיפול מצליח, לא זו בלבד שהאלה תופיע "בגופה" בחלומו של המטופל, אלא שהוא אמור אף לשכב עמה. אם נכשל הטיפול הנמשך שלושה ימים ושלוש לילות, חוזרים עליו שוב (עד מתי?). גם בריטואל זה נשארים פרטים רבים סתומים, למשל, ההרכב המדויק של תפריט האלה המורכב מדברי מאפה, פירות, ותבלינים(?). היו שהציעו שה־kallaktar, בעל ההשפעה המרגיעה, אינו אלא החומר המופק מן הפֶּרְג, אלא, שבהקשר שלפנינו, סוג כלשהו של מעורר יצרים (אֶפְרוֹדִיזִיאָק) מתאים יותר. בעיה פרשנית אחרת נוצרת עקב חוסר ההבחנה בין לשון זכר ללשון נקבה בתנית. כך למשל, לא ברור מי אמור לשאת בעול עבור מי בביטוי הטעון "צווי לו את שפחתך ויהיה לה לעול (או: ותהי לו לעול)". האם הכוונה היא לבעל שישא עול, כלומר ימלא את המוטל עליו, או אולי לאשתו "שיעלה עליה

העול" (כלומר, ישכב עמה) ותהרה? הטקסט כתוב בחתיית תיכונה, אך העותק היחיד שנשתמר הוא העתק מאוחר.

- 1 § אלו דברי פִּשְׁכוּתִי האשה מאַרְזוּה שנמצאת ב(עיר) פְּרֶשָׁה: אם לגבר כלשהו אין כוח גברא ואינו בא אל אשה כגבר:
- 2 § אני מעלה עבורו מנחה לאלה אֱלִילִישִׁי ועובדת אותה במשך שלושה ימים. ביום הראשון אני עושה כך: לחם חיילים שטוח ועליו המצרכים הבאים: שלושה לחם עבים ומתוקים מקמח לח במשקל tarna אחד, תאנים, צימוקים, parhüena, kallaktar (סוג של גרעינים); (זוהי) ארוחת האלה ובה מעט מכל דבר. כמו כן, פקעת צמר של כבש, קנקן יין ומעיל או בגד של האיש המטופל – כל אלה מונחים על לחם החיילים.
- 3 § נערה בתולה נושאת אותם והמטופל הרחוץ פוסע אחריה. [...] רחוצ(ה). אנו לוקחים אותם לשדה בור ותופסים מקומות. הנערה האמורה נושאת את לחם החיילים. אני בונה שער עשוי קנים.
- 4 § אני קושרת אותם יחד בחוט אדום ובחוט לבן. אני שמה פלך וכישור בידו של המטופל והוא עובר דרך השער. אני לוקחת ממנו את הפלך והכישור ונותנת לו קשת וחיצים באומרי: "ראה, לקחתי ממך את הנשיות והחזרתי לך את הגבריות. הנה, נפטרת ממנהג הנשים, [סגל] לך את מנהג הגברים!"
- 5 § [...] אני אומרת כך (לאלה): "[...] הוא [הופיע] בפניך. [...] לו. [...] או נערה בתולה. הוא ירד אל חלציה, אך בן תמותה זה (מפיק רק) צואה ושתן, ואילו אותך (האלה) הוא לא מצא שם.
- 6 § והנה, כעת הוא ירד על ברכיו לפניך האלה ומבקש לחזור לאלוהותך. אם את בהר ואם את בעמק, אם את בשדה או בכל מקום אחר, שובי בחסד אל איש זה! אל יכו רוחות וגשמים את עיניך!
- 7 § הוא ישוב לעבוד אותך ויעניק לך מקום. הוא יתן לך בית, הוא יתן לך משרת ומשרתת, ויתן לך צאן ובקר. הוא יעשך לבעלת נדרים.
- 8 § הנה אני עובדת לך וקוראת לך. בואי והביאי עמך את אל הירח, את הכוכבים ואת אלת השמש של האדמה! יהיו למשרתות ומשרתים

הרצים לפניך. יהיו לאלים ואלות הרצים לפניך. את היא אשת ילדיו. דאגי לו וסורי לדבר עמו! צווי לו את שפחתך ויהיה לה לעול (או: תהיה לו לעול)! יקח לו את אשתו ותלד לו בנים ובנות אשר יהיו לך למשרתים ולמשרתות ויתנו לך מנחות של לחם, תבשילים ונסכים.

9§ ראי, עד כה איש זה לא ידע אותך, אבל מעכשיו הוא משתוקק אליך. וכיוון שהוא מבקש אותך האלה, גשי אליו בחסד! ובעניין הזה, בעניין שבו אנו עובדים לך, הפגיני את אלוהותך ושפרי אותו, הו אלה! ואזי, יוקיר את אלוהותך, הו אלה, ויעשך לאלה הפטרונית שלו". אחר כך אני מחזירה [את כיכרות הלחם העבים הפרוסים] על לחם החיילים ואנו חוזרים הביתה. בבית שבו אני מבצעת את הטקס עומד שולחן חדש. אני מניחה על השולחן האחד את לחם החיילים ולפניו אני מניחה קנקן.

10§ אני לוקחת מעט מן הלחם הפרוס המונח על לחם החיילים ואני נותנת לגבר המטופל. הוא שם אותו בפיו ושותה שלוש פעמים את (כלומר, לכבוד) אֵלְלִישִׁי. עם רדת הערב הולך המטופל לישון ליד אותו השולחן. שמים את מיטתו לפני השולחן.

11§ הוא פורש עליה בלילה את המעיל או הבגד שהיה מונח על לחם החיילים. אני עושה זאת במשך שלושה ימים ובכל יום אני עובדת את האלה שלוש פעמים: עם שחר, פעם בצהרי היום ופעם בערב. אני חוזרת בכל פעם על אותם הדברים.

12§ עם שחר אני בוצעת כמה מכיכרות הלחם העבים, בצהריים אני בוצעת כיכרות לחם עבים אחרים, ושוב אחרים עם ערב. אני גם מוזגת תבשיל אחר. וכן, אני מקריבה כבש לֵאֵלְלִישִׁי שאותו שוחטים לפני השולחן. מביאים את הכבש [פושטים את עורו ומחלקים] אותו. [...] את הבשר, ה[...], החזה, הכתף, [...] ושמים אותם [לפני] השולחן. הם צולים את הכבד [והלב(?) ושמים אותם(?) על] שתי כיכרות לחם עבים ושמים עבורו (או: עבורה) על השולחן.

13§ סעיף זה שבור כמעט לחלוטין. כנראה הפעולות הריטואליות ממשיכות ואחר כך חוזרת המטפלת על תפילתה לֵאֵלְלִישִׁי ונודרת נדרים בשם המטופל.

14§ "הו אלה! צווי לו את שפחתך ויהיה לה לעול (או: תהיה לו לעול)! יקח לו את אשתו ויוליד לעצמו ילדים! יוליד לעצמו בנים ובנות! ואת האלה, הפגיני את אלוהותך!"

15 § "הראי לו את כוחך! הוא יהפך לאלה הפטרונית (מילולית: לאלה של ראשו) שלו וידור עבורך נדרים". שוב שמים עבורו מיטה לפני השולחן ופורשים עליה מעיל או בגד שהיה מונח על לחם החיילים. המטופל שוכב (על מנת) לראות בחלומו את האלה בגופה, האם תרד אליו ותשכב עמו. במשך שלושת הימים שבהם אני עובדת לאלה הוא מספר את החלומות שאותם הוא רואה, האם האלה מראה לו את עיניה או היא שוכבת עמו.

16 § הוא יתחיל לעבוד את האלה. אם מתאים לה קנקן גדול, הוא יציב אותה (את האלה) כקנקן גדול, ולא, הוא יציב אותה כמצבה או יעשה אותה כפסל. והשולחן החדש שעמד בזמן הטקס גם הוא שייך לאלה.

17 § אבל אם [הוא לא רואה אותה] בגופה, והאלה [לא שוכבת] עמו בחלום, אמשך לבצע (את הריטואל).

H.A. Hoffner, Jr., "Paskuwatti's ritual against sexual impotence (CTH 406)", *Aula Orientalis* 5 (1987), pp. 271-287; A. Mouton, *Rêves Hittites*, Leiden 2007, passim

תעודה מס' 22: ריטואל נגד מגפה (CTH 410)

ריטואל זה הוא אחד מקבוצת ריטואלים שנועדו לשים קץ למגפות הקשות שפקדו את אנטוליה מעת לעת. רובם חוברו בידי קוסמים מאַרְוֹה ומאַרְצוֹת אחרות שבמערב אנטוליה. עיקר מטרתו של הטקס הוא לשכנע את האל של ארץ האויב, האחראי למגפה, לשוב לארצו. את זאת משיגים באמצעות ריטואל אנלוגי עם 'שעיר לעזאזל' ובמתן צידה לדרך לו ולסוסי מרכבתו.

כבר בראשית מחקר החתים שמו לב לדמיון הרב בין ריטואל זה לבין סדר עבודת יום הכיפורים בוי' טז, ה"א: "ומאת עדת בני ישראל יקח (אהרון הכהן) שני שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעולה... ונתן אהרן על שני השעירים גרלות, גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל... והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יַעֲמַד חי לפני ה' לכפר עליו, לשַׁלַח אתו לעזאזל המדברה... וסמך אהרן את שתי יָדוֹ על ראש השעיר החי והתנַדָּה עליו את כל עֲוֹנוֹת בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ונתן אתם על ראש השעיר ושלַח בידי איש עֲתִי המדברה". הדמיון גובר עוד יותר כשמשווים למנהג שנהגו בימי בית שני, כשעל ראשו של השעיר לעזאזל היו קושרים חוט של זהורית (צמר אדום), ובסוף הטקס היו מפילים אותו מראש צוק (משנה יומא ו). נראה,

שהאֵל של האויב בריטואל החתי תואם את עזאזל המוזכר במקרא, מושג שהתלבטו רבות בפירושו. לאחרונה נתגלו בטקסטים מסוריה (אֵלֶּח ואוגרית) החוליות החסרות בין אנטוליה לישראל, כולל עדויות לגבי מקורה השמי של המלה הסתומה 'עזאזל' (מהפועל האכדי *ezēzu*, 'לכעוס, לזעום').

1 § אלה דברי אֶחְמֹנָה איש אַרְוֹנָה: אם אנשים גוועים בארץ והדבר נגרם על ידי אל כלשהו של האויב אני עושה כך:

2 § מביאים שְעִיר עִזִים, קולעים זֶר מצמר כחול, צמר אדום, צמר צהוב, צמר שחור וצמר לבן, ושמים בראשו. מובילים את השעיר לדרך המובילה אל האויב ואומרים לו כך: "האֵל של ארץ האויב שגרם למגפה זו, רָאֵה! הנה, אֵל, הבאנו לך שעיר עטור זר זה כדי לפייס אותך. כשם שלולאה זו חזקה והולמת שעיר זה, כך גם אתה, האל שגרם למגפה זו, השלם עם ארץ חתי ופנה אליה שוב ברוב חסד!" ואת השעיר עטור הזר מובילים לארץ האויב.

3 § אחר כך מביאים מספוא ושומן כבשים לסוסי האל ואומרים כך: "רתמת את הסוסים, וכעת שיאכלו מספוא זה וישבעו! תהא מרכבתך משוחה בשומן כבש זה! ואתה האל, אל הסער, שוב אל ארצך, ואילו אל ארץ חתי פנה ברוב חסד!"

4 § אחר כך מביאים תיש ושני כבשים. את התיש הוא מקריב לְכִימָה (הפְּלִידוֹת, קבוצה של שבעה כוכבים) וכבש אחד הוא מקריב לאל השמש. את הכבש השני שוחטים וצולים. וכן מביאים גבינה רגילה, גבינה חמוצה, כד pulla עם לחם חמוץ, קנקן יין, קנקן בירה ופירות. את אלה מכינים כצידה לדרכו של האל.

A. Goetze, "Ritual Against Pestilence", in: *ANET*, p. 347; B. Janowski and G. Wilhelm, "Der Bock, der die Sünden hinausträgt. Zur Religionsgeschichte des Azazel-Ritus Lev 16.10.21 f.", in: B. Janowski, K. Koch and G. Wilhelm (eds.), *Religionsgeschichtliche Beziehungen zwischen Kleinasien, Nordsyrien und dem Alten Testament*, Freiburg/Göttingen 1993, pp. 109-169; B.J. Collins, "Uhamuwa's Ritual against Plague", in: *COS I*, p. 162

תעודה מס' 23: ריטואל לקראת יציאה לקרב (CTH 422)

ריטואל מרתק זה התבצע לקראת יציאה לקרב כנגד שבטי הפשפה בצפון אשר הפירו את הסכמיהם עם החתים ואֵלֵיהֶם. התביעה המשפטית מוגשת על ידי האל צַתְחַרְיָה הנחשב מקורב לזוג המלכותי, והוא מופנה כנגד אלי הפשפה ואנשי הפשפה. הריטואל מתקיים על גבול ארץ האויב ובסיומו יוצא הצבא לקרב. התביעה המשפטית נגד אֵלֵי האויב שגולו את אדמותיהם של אֵלֵי חֲתִי ואנשיה הינה ייחודית בספרות הַחֲתִית ואולי גם בספרות המזרח הקדום בכלל. היא משקפת היטב את הסימטריה המושלמת בין העולם העליון של האלים לבין העולם התחתון של מאמיניהם עלי אדמות. הלוח מכיל אוסף של שלושה טקסטים שכנראה אינם קשורים זה לזה. אחרי הריטואל שלהלן מופיע עליו דיווח דו לשוני אכדי־חתי על קריאה בכבד וכן טקסט מקוטע מאוד של תנועות ריקוד. בסוף הלוח יש קולופון קצר המכיל רק את שמו של הסופר שהעתיק את הטקסטים במאה י"ג לפסה"ג, אַרְמֹזְתִי. ואולם, על פי שפתו אין ספק שהריטואל קדום בהרבה ושייך כנראה לימיו של המלך אַרְנֹנְדָה א' בראשית מאה י"ד לפסה"ג, תקופה שבה הפשפה כבשו שטחים רחבים מהחתים.

- 1 § כאשר מבצעים ריטואל על גבול ארץ אויב, הוא (הכוהן) מקריב כבש אחד לאלת השמש מאַרְנָה ולאל הסער, לאל המגן, לכל האלים, לתְלַפְנוּ של (העיר) דְרַמְתָה, לאלים ולאלות של האַסְפָה, לכל האלים, לכל ההרים והנהרות.
- 2 § ול(אֵל) צַתְחַרְיָה מקריבים כבש אחד.
- 3 § אומרים כך: "ראו! צַתְחַרְיָה מערער בפני כל האלים. הנחלות הקבועות שהיו לַצַתְחַרְיָה אבדו. הארצות שבהן נהגו לחגוג לו חגים גדולים,
- 4 § נלקחו כעת בידי אנשי הפשפה. אנשי הפשפה פתחו בריב והם לא מפסיקים להתהדר בעוצמתם וכוחם (מילולית: באגרוף ובעֶצָם). ואתכם האלים הם השפילו.
- 5 § ראו! צַתְחַרְיָה מערער בפני כל האלים ותובע בפניכם את דינו. חרצו את הדין עבורו, כל האֵלִים! ויהי נקם רב לאלים!
- 6 § (הנחלות) האלו לא נלקחו מצַתְחַרְיָה לבדו. הן נלקחו גם מכם, מכל האלים: מאלת השמש מאַרְנָה, מאל הסער מְנַרְה, מאל הסער, מהאל המגן, מְתַלְפְנוּ, מכל האלים. מכם נלקחו גם ישוביו.

- 7 § ראו! צַתְחַרְיָה תובע את דינו בפני כל האלים. שימו לבכם גם לדין שלכם! פסקו את דינכם ופסקו את דינו של צַתְחַרְיָה.
- 8 § אלים, השמידו את אלי ארץ הפְּשֶׁה! כל אֵל ידאג ל(נחלתו) הקבועה וישיב אותה לעצמו.
- 9 § וגם צַתְחַרְיָה יפנה שוב אל (נחלתו) הקבועה ובתוך אותן ארצות ישוב להסתובב. וישבו לחגוג את החגים הגדולים שלו [...]”
- 10 § פער קטן בטקסט. אֵלֵי ארץ הפְּשֶׁה מוזמנים להתייצב לדין.
- 11 § וכך הוא אומר: “אֵלֵי ארץ הפְּשֶׁה! ראו, זימנו אתכם לאספה. בואו, אכלו ושתו! שמעו את תביעת הדין שאנו מעלים כנגדכם!
- 12 § אֵלֵי ארץ חתי לא עשו לכם דבר, אלי ארץ הפְּשֶׁה, וגם לא גרמו לכם שום נזק.
- 13 § אבל אתם, אלי ארץ הפְּשֶׁה, פתחתם בריב. גרשתם את אלי ארץ חתי מן הארץ ולקחתם לעצמכם את ארצם.
- 14 § גם אנשי ארץ הפְּשֶׁה פתחו בריב. לקחתם מאנשי ארץ חתי את ישוביהם וגרשתם אותם משדותיהם וכרמיהם.
- 15 § (לכן) אֵלֵי ארץ חתי ואנשיה קוראים לנקמת דם. נקמת הדם של אלי ארץ חתי ונקמת [הדם] של אנשיה [תפול] עליכם אלי ארץ הפְּשֶׁה ואנשי [ארץ הפְּשֶׁה].”
- 16 § פער גדול בטקסט שבו מסתיימת תביעת הדין ואלי ארץ חתי נקראים לפעולה. לא ברור למי מופנית הקריאה המקוטעת בהמשך, לאלי ארץ חתי או לחייליה.
- 17 § “... [אכלו ושתו וחזרו ל...]. הלח[מו] באויב!”
- 18 § משסיים, שב (הכהן) אל אֵלֵי ארץ חתי ומסיימים לאכול את הבשר והלחם. הוא מקדש את אלי חתי, את אל הסער של הצבא ואת זַבְבָּה. הם שותים ככל שטוב להם לשתות. “בעל האלים” (הוא הכוהן מנהל הטקס) לוקח את כלי הפולחן ואת עור הכבשים. הם שבים לצבא וכך יוצאים לקרב. גמור.

קולופון:

(נכתב) בידי אַרְמֶצְתִּי.

A. Goetze, "Ritual before Battle," in: *ANET*, pp. 354-355; E. von Schuler, *Die Kaškäer*, Berlin 1965, pp. 168-174; J.W. Klinger, "Das Korpus der Kaškäer-Texte", *AoF* 32 (2005), pp. 347-359

תעודה מס' 24: ריטואל לבניית ארמון חדש (CTH 414)

הריטואל לחנוכת ארמון חדש הינו אחד הטקסטים המאלפים בספרות החתית. באופן נדיר נשתמר הטקסט כמעט במלואו, אך סגנונו עשיר הדימויים והמטפורות מקשה לעתים את הבנתו. משחר התיתולוגיה החוקרים שמו לב שריטואל ייחודי זה מתווה את הבסיס המיתית-האידיאולוגי של כינון המלוכה בחתי, ואכן רבו הפרשנויות שהוצעו לטקסט. בדרך כלל נהוג לבודד את הקטעים המשמעותיים ביותר לדיון בסוגיה זו, אך בחרתי לתרגם את הטקסט בשלמותו, לפי החלוקה המקורית לסעיפים, על מנת לאפשר מבט כולל על תעודה מכוננת זו. שחזור הטקסט והתרגום מבוססים על העתק מאוחר מסוף ימי האימפריה, אך נשתמר גם פרגמנט מן הגרסה המקורית מימי הממלכה הקדומה.

נראה שהתעודה מורכבת משני חלקים שצורפו זה לזה. בחלקה הראשון מתוארים שלבי בנייתו של הארמון החדש וכלולים בו דיאלוגים בין המלך לבין האלים, בהם אלת כס המלוכה, המעניקים את הרשות לכרות קורות העץ ביער. בחלק זה אולי מצויים רמזים לניגוד, ואחר כך להשלמה בין היסודות החתיים לבין היסודות החתיים של המלוכה החתית.

בחלקה השני של התעודה, לאחר השלמת הבנייה של הארמון, ולאחר שבעלי המלאכה כבר קיבלו את שכרם, מתואר כנראה טקס חנוכת הבית של הארמון. בטקס משפחת המלוכה המורחבת מכונסת סביב האח המרכזי המסמל את מוקד המשפחה ואת שלום הבית. בסדרת דימויים הלקוחים מהטבע מאחלים המשך לאידיליה המשפחתית של המלך וצאצאיו. להלן אפרט את הדיאלוגים העיקריים ומשמעותם האפשרית:

הפסקה הראשונה משוחזרת ברובה (לפי ריטואלים מקבילים), אך נראה שהטקס מתחיל עם השלמת שלד המבנה, לפני הנחת הטיח והכנסת הציוד הבסיסי. השלב האחרון בחנוכת הארמון הוא הכנסת האח המרכזית המסמלת בארצות קרות חום ואחוזות המשפחה.

הדיאלוג הראשון הוא בין המלך לבין האלה החתית חַלְמֶשְׁאָת המסמלת את כס המלוכה. המלך מגדיר את תחומי הסמכות בין השניים: ההרים שייכים לַכְס ואילו הארץ ניתנה למלך. היש כאן רמז למפת הישוב בראשית ימי המלוכה החתית, כאשר החתים שלטו ברכסי ההרים והחתים בעמקים? גם בעלילות הגבורה של אַנְתָּה

(תעודה מס' 2), ראשון מלכי החתים, מופיע הכס כאל העיר חַתְשָה. הגדרת התחומים מטשטשת עד מהרה כאשר המלך צריך עצים לבניית הארמון.

הדיאלוג הבא הוא עם העצים עצמם, שלמרגלותיהם חיו בהרמוניה חיות טרף לצד חיות משק בית. המלך מקבל את רשות "שומר היער", הוא הכס, לכרות את העצים שהובטחו לו על ידי פטרוניו האלוהיים. באמצעות השבעה מסלקים מן העצים כל מיני מרעין בישין ומחזקים אותם כבדיל וכברזל.

הדיאלוג השלישי מתנהל בין הכס לנשר שנשלח אל הרכסים המיוערים ליד הים (השחור?). שם הוא מבחין באלות השאול הקדומות, פִּפְיָה וּאֶשְׁדֶּשֶׁתִּיהָ, הטוֹוֹת את פתיל חייו הארוכים של המלך. הן דומות לאלות הגורל של היוונים (Moirae) והרומאים (Parcae). לדימוי המיתולוגי נלווית סצינה ריטואלית שצאצאי המלך צופים בה מהחלון.

הדיאלוג הבא הוא כנראה עם ההרים הנקראים לרפא את תחלואיו וחולשותיו של המלך, תשעה במספר. ההמשך מוזר ולא מחוור. (המלך?) פונה אל הכוכב הגדול (השמש?) המתבקש לייצב את ההרים במקומם. בטקס שנערך בהרים מודה המלך (להרים?) שסילקו את תחלואיו והשיבו לו את נעוריו.

עדיין חסר למלך דבר אחד (העשירי במספר?) ואותו נדרש הנשר להביא מבתי הקברות. פירושה של המלה החתית ukturi הוא 'נֶצֶח', וכך מכנים גם את מקום שריפת גופות המתים (ראו תעודה מס' 25). הנשר מתבקש להביא משם כד חרס מכוסה (הקרוי kinubi) שתפקידו לא ברור. אולי הדבר קשור במנהג הקבורה החתית באירנות, כדים שלתוכם הכניסו את אפר המתים שנשרפו. התעלומה גוברת עוד יותר כשמכניסים לכלי הזה את הטלפיים או את הטפרים של אריה ופנתר. מכל מקום, ברי שחיות אימתניות אלו מסמלות את הגבורה שאליה שואף גם המלך. ואכן, פטרוניו האלוהיים מחדשים עמו את הברית הקדושה ואף יוצרים לו צלם רב גבורה.

בטקס הסיום הנערך בהרים מרבים בשמחה ובשתייה וכותשים באופן סמלי את כל אויבי המלך. אחרי פירוט המצרכים הניתנים מן הארמון בכל שלב ושלב של הבנייה, נערך ריטואל אנלוגי אחרון שבו מסמלים צמחים שונים את סגולותיה האידאליות של המלכות: יציבות, פריחה, חיים ארוכים, וצאצאים טובים. עדיין רב הנסתר מן הגלוי בריטואל מסתורי זה.

1 § [כאשר המלך] בונה [ארמון חדש ומגיע הזמן להניח את קורות הגג אומרים את הדברים הבאים: "בעניין הארמון] שאתה בונה [...] את [אל השמש] ואת אל הסער".

2 § כשאתה מסיים [לבנות את הארמון] ואתה מטייח [אותו מבפנים], טייח

- אותו לשנים ארוכות, טייח אותו בכל טוב! [וכשאתה מטייח אותו] מבחורץ, טייח אותו בכושר הרתעה, טייח אותו באדנות!
- 3 § המלך אומר לכס המלכות: "הבה נלך ונתייצב מאחורי ההרים! אל תהיה לי לאיש ואל תהיה לי לקרוב משפחה! היה לי לרע, רעי! היה נלך אל ההר! ואני, המלך, אתן לך (כלי) זכוכית ונאכל מ(כלי) זכוכית! ואתה שמור על ההר!"
- 4 §
- 5 § לי, למלך, ציוו האלים, אל השמש ואל הסער, את הארץ ואת ביתי. ואני, המלך, אשמור על ביתי ועל ארצי. אתה אל תבוא אל ביתי, ואני לא אבוא אל ביתך."
- 6 § לי, למלך, ציוו האלים שנים רבות ואין קץ לשנים.
- 7 § לי, למלך, הביא כס המלכות שלטון ומרכבה מן הים. והם (אל השמש ואל הסער) פתחו לי את ארץ אמי וקראו לי מלך, לְבַרְנָה.
- 8 § מעתה, אהלל את אבי, אל הסער! המלך מבקש מאל הסער עצים, שאותם חיזקו וגידלו הגשמים:
- 9 § "צמחתם מתחת לשמים. האריה ישן למרגלותיכם וגם הפנתר. הדוב טיפס עליכם. ואל הסער, אבי, הרחיק מכם (או: מהם) כל רע.
- 10 § בקר רעה למרגלותיכם וגם צאן. וכעת אנוכי, המלך לְבַרְנָה, ... אותכם. וקראתי לכס המלך, רעי:
- 11 § "הלא אתה רעי, רע המלך! צווה לי את העץ הזה ואגדע אותו!" וכס המלכות משיב למלך: "גדע אותו, גדע! אל השמש ואל הסער ציוו לך אותו."
- 12 § "וכעת (עצים), עלו מהארץ הזאת! אל הסער ציווה אותכם למלך. יכינן אותכם למלאכה, יציבו אותכם, וישביעו אותכם.
- 13 § מה שבלבבכם פנימה, השליכו אותו! אם זה פצע, הבו אותו! אם זו [עין] רעה, השליכו אותה! אם זו קללה, השליכו אותה!
- 14 § אם יש חולשה בלבכם, או מחלת השמש, סלקו אותן! ואז יבוא אליכם המלך לְבַרְנָה [ויצוק] בדיל וברזל בלבכם."
- 15 § כשנכנס המלך לבית של כס המלכות הוא קורא לנשר: "הבה אשלח אותך אל הים. וכשתלך, הבט ביער הירוק. מי נמצא שם?"

- 16 § והוא (הנשר) משיב: "הבטתי. אֶשְׁתַּחֲוֶיָהּ וּפְפִיָּהּ, אֵלוֹת הַשְּׂאוּל הַקְּדוּמוֹת, הַכְּפוּפוֹת, נִמְצְאוֹת שָׁם".
- 17 § הוא (כס המלכות) שואל: "ומה הן עושות?" הוא (הנשר) עונה: " (אחת) אוחות בפלך, (ושתיהן) אוחות כישורים מלופפי (צמר).
- 18 § את שנותיו של המלך הן טוֹוֹת. שנים לאין קץ ולאין ספור".
- 19 § כס המלכות אומר למלך: "הבא את צאצאיך אל חלון הארמון!"
- 20 § (והנה) נשים טוֹוֹת מיומנות וגברים טוֹיִם. לפני אֶלָּהּ הוא שם (כלי) זכוכית ושוֹפֵךְ לְתוֹכוֹ תַּאנִּים. ולפני אלה הוא שם כד ושוֹפֵךְ לְתוֹכוֹ צִימוֹקִים וְאִגוּזִים(?). (הכס אומר:)
- 21 § "רפאו את המלך! רפאו את עיניו! הסירו ממנו מחלה! הסירו ממנו פחד! הסירו ממנו רדיפה! הסירו כאב ראש! הסירו מלים רעות של אדם! הסירו נקמה! הסירו כאב ברכיים! הסירו כאב לב!"
- 22 § "התייזב כוכב גדול [והושב] את ההרים במקומם! הר פְּנִטְיָה הָיָה בַּמְּקוֹמָךְ! אֵל תִּזְיוּ אֶת הַגְּדוּל! הַר חָרְגָה הִיָּה בַּמְּקוֹמָךְ! הַר תִּתְחַלְּלֶיָה הִיָּה בַּמְּקוֹמָךְ! אֵל תִּזְיוּ אֶת הַגְּדוּלִים!
- 23 § הַר [חִפְדָּ]אֲנִי וְהַר פֶּשְׁפְּרָנָה הָיוּ בַּמְּקוֹמְכֶם! אֵל תִּזְיוּ אֶת הַגְּדוּלִים!"
- 24 § [...] הַמֶּלֶךְ הוֹלֵךְ אֶל הַהַר וּמַעֲלָה אֶת הַשֶּׁמֶשׁ הַגְּדוּלָה. הוּא מִשְׁבִּיעַ וּמְדַקְּלֵם: "זֶה זֶה סִילַק אֶת הַמַּחְלָה מֵהַמֶּלֶךְ;
- 25 § סִילַק אֶת הַדָּאָגָה; סִילַק אֶת הַנִּקְמָה; סִילַק אֶת הַחֲשֵׁשׁ; סִילַק אֶת הַפְּחָד; סִילַק אֶת כָּאֵב הַלֵּב; סִילַק לוֹ אֶת הַמַּחְלָה; סִילַק מִמֶּנּוּ אֶת הַזְּקִנָה וְהַחֲזִיר לוֹ אֶת הַנְּעוּרִים, הַחֲזִיר לוֹ אֶת גְּבוּרַת הַקָּרֵב".
- 26 § "קום אתה הנשר וצא לדרך! רק דבר אחד אבד לי. לך אל בית העולם והבא לי את הכד.
- 27 § ולתוכה ... טַפְרֵי אַרְיָה וְטַפְרֵי פִּנְתֵר וְהַחֲזֹק זֹאת!
- 28 § אֶחָד אוֹתָם יָחַד וְהִבֵּא אוֹתָם אֶל לְבֹו שֶׁל גְּבֵר. (כך) גַּם תִּתְאַחַד נִשְׁמַתוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ עִם לְבֹו.
- 29 § יֵאֱמְצוּ אֶל הַשֶּׁמֶשׁ וְאֵל הַסַּעַר אֶת שְׁלוֹמוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ וַיֵּאחָדוּהוּ בְּעֵינֵינוּם! אֵל הַשֶּׁמֶשׁ וְאֵל הַסַּעַר צִיוּ מַחְדָּשׁ אֶת הָאָרֶץ לַמֶּלֶךְ. הֵם חִידְשׁוּ לוֹ אֶת הַשָּׁנִים וְחִידְשׁוּ לוֹ אֶת יְכוּלַת הַהֶרְתַּעָה.

- 30 § הם עשו לו צלם מבדיל ועשו לו את הראש מברזל. הם עשו לו עיני נץ ושיני אריה.
- 31 § יבוא (האל) תְּלַפְּנוּ ויפתח את [המחסנים]. יקח יין תשע שביעיות(?) ויביא אל ההר. כל האלים נאספו בהר. הם משמחים את המלך ומריעים לו.
- 32 § אל השמש ואל הסער שוב דאגו למלך ורוממו אותו שנית. לא הגבילו את שנותיו.
- 33 § שפכו חיטה ושעורה וכותשים אותן. מי שזומם וזדון נגד המלך, ישליכו אותו האלים לזדון ויכתשו אותו!
- 34 § כאשר בעיר כלשהי הוא (המלך) בונה מקדש, הנגר שהולך אל ההר כדי לכרות קורות עצים יקבל מן הארמון שור אחד, שלושה כבשים, שלושה כדי יין, כד marnuwan, עשרה לחם wageššar, עשרים לחם־שיניים וחמישים לחם־חיילים.
- 35 § כאשר הנגר הולך לכרות את קורת הגג (הראשית) ואת קורות הצד יקבל מן הארמון עשרים לחם־שיניים וחמישים לחם־חיילים.
- 36 § כאשר מניחים את היסודות מקבלים מן הארמון שור אחד, פרה אחת ועשרה כבשים. מקריבים שור אחד לאל הסער ופרה אחת לאלת השמש של אַרְנָה.
- 37 § את הכבשים שמקריבים לאלים השונים, את הלחם ואת היין מקבלים מן הארמון.
- 38 § כאשר מניחים את קורות הגג פועלים באותו אופן.
- 39 § כאשר משרתי החצר מטייחים את הבתים החדשים הם אומרים את הדברים הבאים: "הכס אומר: 'כאשר אתם מטייחים את הבית מבפנים, אתם מטייחים שנים ארוכות ושפע.
- 40 § כאשר אתם מטייחים אותו מבחוץ, אתם מטייחים יראה ואדנות'".
- 41 § מן הארמון מקבלים שלושה כבשים, שלושה כדי יין, שלושה כדי marnuwan, עשרה לחם wageššar, עשרים לחם־שיניים וחמישים לחם־חיילים.
- 42 § כאשר משרתי החצר מניחים את האח החדש בבתים החדשים הם אומרים את הדברים הבאים:

- 43 § "האלים הניחו את האח והם יצקו(?) אותו מנחושת וציפו(?) אותו ברזל". האלים מתיישבים. בעלי הבית מתיישבים – המלך, המלכה, הפילגשים ובניהן. והם פועים(?) כמו עזי הרים(?).
- 44 § בנות הבית מתיישבות. מונח (שם) taḥana ולידם מונחים צלי וארוחה. האח אומרת: ["טוב הדבר בעיני!"]
- 45 § המלך [...] [...] "ישבו נאו!" [... ,...].
- 46 § כורעים ברך לפני האח: "ירבו נא הבנים והבנות, הנכדים והנכדות!" האח אומרת: "טוב הדבר בעיני!"
- 47 § מן הארמון לוקחים את הדברים הבאים: (מידת) wakšur אחת של שומן חזיר, (מידת) wakšur אחת של דבש, גבינה אחת, (גבינה?) 'חמוצה' (EMSU) אחת, צמר לבן, צמר שחור, סאה אחת של לחם-בירה, סאה אחת של לֶתֶת, אגוזי šamama, צימוקים, אגוזי(?) leti, אגוזי(?) šuwaitar, 'עור פרה' (יריעת פרי מיובש, 'לָדֶר'), מלח. כל זה הוכן בתוך האח.
- 48 § שמים יתדות ואומרים: "כשם שיתדות אלו יציבות, כך יהיו יציבים גם דברי המלך!"
- 49 § שמים זמורת גפן ואומרים: "כשם שהגפן שולחת שורשים למטה וקנוקנות מעלה, כך ישלחו גם המלך והמלכה שורשים מטה וקנוקנות מעלה!"
- 50 § שמים עץ אורן ואומרים: "כשם שהאורן ירוק לעד ואינו משיר את עליו, כך יהיו גם המלך והמלכה רעננים ודבריהם ישארו לעד!"
- 51 § שמים עץ artarti ועץ maršiqan ואומרים כך: "כשם שמטפלים באלה, כך יטפלו הצאצאים במלך ובמלכה!"
- 52 § את כל אלה מניחים לרגלי האח.
- 53 § לוקחים מן הארמון שלוש כבשים, מאה לחם, שלושה כדי יין, שלושה כדי marnuan ומקריבים לאח.
- קולופון:
 (בכתב) בידי פכו לפני (בהשגחת) אֲנֻנְצָה.

23-55; F. Starke, "Halmasuit im Anitta-Text und die hethitische Ideologie vom Königtum", *ZA* 69 (1979), pp. 47-120; G. Kellerman, *Recherche sur les rituels de fondation hittites* (Unpub. PhD diss. Université de Paris 1), Paris 1980; M.F. Carini, "Il rituale di fondazione KUB XXIX 1", *Athenaeum* 60 (1982), pp. 483-520; J. Klinger, *Untersuchungen zur Rekonstruktion der hattischen Kultschicht*, Wiesbaden 1996, pp. 275 ff.; O. Carruba, "Regalità cattica, pre- o proto-etea? A proposito di CTH 414", in: F. Pecchioli Daddi and M.C. Guidotti (eds.), *Narrare gli eventi*, Roma 2005, pp. 49-82

תעודה מס' 25: ריטואל הקבורה של המלך והמלכה (CTH 450)

על טקסי הקבורה של פשוטי העם בחתי ידוע מעט מאוד. על פי עדויות ארכיאולוגיות קבורת קרמיקה היתה נפוצה למדי, הגווייה נשרפה והאפר עם שרידי העצמות נאספו לתוך אורנה (כד) שנשמנה בבית הקברות. לעומת זאת, יש תיעוד כתוב עשיר על טקסי הקבורה של המלך והמלכה, אך, למרבה הצער, הקברים המלכותיים עצמם טרם נתגלו.

בימי חייו סימל המלך את הזיקה בין עולם האלים לעולמם של בני האדם, ובתיפקודו המוצלח תלויה רווחת הארץ. לכן, אין תימא שמותו נחשב לאסון נורא ונעשה כל מאמץ לדחות את רוע הגזירה באמצעות 'ריטואל חליפין' (substitute). כשהאותות מורים על סכנה למלך מציעים לאלי השאול לקחת אליהם מועמד חלופי במקום המלך. עם רדת החשכה לוקחים שבוי ומושחים אותו לכאורה למלך. המלך האמיתי קורא לאלים כך:

ראו, איש זה הוא המלך. שְׁתִּי עליו את שם המלכות. הלבשתי אותו בגדי מלכות ושמתי כתר על ראשו. אותות רעים, שנים קצרות וימים קצרים, שימו לב לאיש זה וקחו אותו כתחליף!

בתום הטקס מלווים פקידי המלך את המלך המדומה חזרה לארצו, ואילו המלך האמיתי משתתף בטקסי היטהרות ותפילה. ידוע גם על מקרה של נסיכה אהובה שחלתה וכתחליף הציעו למלכת השאול נערה צעירה יפה ועדינה. לא ידוע על מקרים שבהם שיטת 'בן המלך והעני' הצליחה להשיג את מבוקשה, אך היו מן הסתם מלכים ומלכות שהחלימו מחולים. מאידך גיסא, גם לא ידוע על הוצאה להורג של הקורבן החלופי, כפי שנהגו למשל ב־pharmakos (שעיר לעזאזל) היווני.

על מותו הצפוי של המלך מדובר רק בלשון סגי נהור – "היום הטוב", "יום

הגורל", ו"יום אָמו". ביטוי אחרון זה מבטא את ההשקפה שלפיה אָם הנפטר אוחזת בידו ביום מותו ומלווה אותו בדרכו האחרונה לבית עולמו. תפיסה זאת כנראה היתה משותפת לכל החתים, רמים כשפלים, אלא שבמותם מתפצלת דרכם: בעוד שכולם הולכים עם אָםם לארץ צלמוות, המלך מגיע, בסופו של דבר, למשכן האלים. לפני כן יש לבקש את שחרורו מידי מלכת השאול וצבאה. גם למהלך זה חובר ריטואל מיוחד במינו שתיאורו נשתמר. כוהן עולה על גג בית ה־šīnapšī (אגף במקדש שבו הונחה גופת המת) וצועק שבע פעמים מטה את שמו. הוא שואל: "לאן הוא הלך?" ואלי השאול, שהמת נמצא אתם, עונים בזה אחר זה שהוא הלך לבית ה־šīnapšī. בקריאה השביעית הם עונים: "הגיע יום אָמו והיא באה לאחוז בידו ולהובילו". כלומר, גם המלך מגיע תחילה למלכות השאול, אך באמצעות מנחות לאלת השמש של האדמה פודים אותו, ואָמו מובילה אותו למלכות השמים.

טקס הקבורה עצמו נמשך שבועיים ימים. אותו טקס עצמו נערך עבור המלך ועבור המלכה, ואולי אף עבור חלק מבני ובנות המלך. הטקס מתואר ביצירה יחידה במינה בספרות המזרח הקדום. ריטואל "האסון הגדול" מכיל הוראות מפורטות למהלך הטקסים, לליטורגיה (נוסח התפילות) וללוגיסטיקה: לכמויות המזון העצומות ושאר המצרכים הדרושים לטקס. תיאור כמחצית מימי הטקס נשתמר היטב ולהלן אביא כמה מהאירועים הבולטים. החתית אינה מבחינה בין לשון זכר לנקבה, ולכן כל ההתייחסויות הכלליות אל המת חלות הן על המלך והן על המלכה.

כאשר קורה אסון גדול בחתשה והמלך או המלכה הופכת) לאל, כולם, מגדול ועד קטן, מניחים את 'הקנים' ומתחילים לקונן. ביום שבו הוא/היא הופכת) לאל עושים כך: מקדישים פר מובחר לנשמתו/ה. מקריבים אותו ליד ראשו/ה ואומרים: "יהפוך שור זה למה שאת(ה) הפכת, ותרד נשמתך לתוך שור זה". אחר כך מביאים קנקן יין, נוסכים אותו לנשמתו/ה ומנפצים אותו.

הטקסים נמשכים עד רדת הערב, מלווים במנחות רבות. 'הקנה', הנזכר לעיל, מופיע בטקסטים החתיים בשתי הוראות: קשית לשתייה וחליל. לא ברור לאיזה מן השניים מכוון הטקסט, ואולי לשניהם גם יחד. במהלך הלילה הראשון כנראה שורפים את הגופה על מוקד, אך תיאור טכס השרפה לא נשתמר. למנהג זה, המבדיל את החתים מרוב שכניהם במזרח הקדום, יש מקבילות רבות בעולם ההודו־אירופאי – מתיאור שרפת הגופות של פֶטרוקלוס והקטור באיליאדה ועד להודו של מינו. הטיפול בעצמות המפוחמות למחרת היום דומה להפליא לתיאורים ההומריים:

ביום השני עם הנץ החמה באות הנשים למדורה לאסוף את העצמות. הן מכבות את האש בעשרה פכי בירה, עשרה פכי יין ועשרה פכי marnuan. ממלאים קדרת כסף השוקלת מנה וחצי בשמן זית זך. הנשים מלקטות את העצמות אחת לאחת באמצעות מלקחי כסף, טובלות אותן בשמן ומניחות אותן על מטפחת עדינה. כשסיימו לאסוף את העצמות הן עוטפות אותן במטפחת העדינה ומניחות אותן על כס. אך אם זו אשה, הן מניחות אותן על שרפרף.

בהמשך היום נערכת סעודת אשכבה כשעצמות המת המלקטות במטפחת יושבות בראש השולחן. כל אלו שהשתתפו בטקס אוכלים ושותים לכבוד הנפטרה. אחר כך מתבצע ריטואל המסמל כנראה את פדיון נשמת המלך או המלכה מידי אלי השאול. על שתי כפות מאזניים מונחים חופן אדמה מצד אחד, וחופן כסף, זהב ואבנים טובות מצד שני. 'הזקנה', המייצגת את המלך או המלכה, וחברתה, המייצגת מן הסתם את כוחות האופל, מנהלות משא ומתן שבסיומו לוקחת 'הזקנה' את חופן האדמה. יש להניח שלו היתה מתפתה לקחת את דברי הערך היתה נשמת המת יורדת לשאול מבלי שוב. אחרי שמקריבים פר ותשעה כבשים לאלת השמש של האדמה ולאלי השאול מעבירים את עצמות הנפטר אל "בית האבן", מקום המנוחה הנכונה. כאמור, קברות מלכי ומלכות החתים טרם נתגלו, אך יש להניח ש"בית האבן" היה מעין מאוזוליאום מחוץ לבירה חֲתָשָׁה. את ערימת העצמות העטופה מניחים על מיטה ומדליקים נר למראשותיה. שוב מקריבים קורבנות.

במקביל להעברת עצמות המת לבית האבן יוצרים צלם בדמותו. מכאן ואילך הוא מייצג את נוכחות המלך או המלכה בשאר ימי הטקס. הדבר מזכיר מאוד את טקסי הקבורה המלכותיים ברומא, שגם בה שרפו את הגופה בתחילת הלוויה וצלם משעווה בסיומה. נוכחות המלך, בצורה זו או אחרת, נחשבה חיונית ליציבות מוסד המלוכה. גם באידאולוגיות המלכות של אירופה, מימי הביניים ואילך, מופיע המלך בשתי ישויות נפרדות: מלך בשר ודם שמת ונקבר, ומלך נצחי המיוצג באמצעות פסלו. בטקס החתי בולט בחסרונו יורש העצר (חֲתִית tuḫkanti). הדבר מוסבר בהמשכת 'חיי' המלך הנפטר באמצעות צלמו. גם בתרבויות אחרות (למשל, בצרפת של תקופת הרנסאנס) נמנעו מהופעה בוזמנית של שני מלכים, שכן הדבר נוגד את עצם ייחודיותו של המלך הנצחי.

שאר ימי הטקס היו מוקדשים בעיקר לאיפיון המשך חיי הנצח של המלך או המלכה באמצעות חפצים המייצגים פעילויות שונות, כגון חקלאות, משק חי וציד. המדובר כנראה בהעתקים מיניאטוריים של חפצים שכמותם נתגלו בחפירות ארכיאולוגיות. הם שוברים, הושחתו, או נשרפו בתום הטקס. איננו יודעים כיצד

נסתיים הטקס בן השבועיים, שכן הלוח האחרון לא נתגלה. האם הועברו צלמי המלך והמלכה למקדש להמשך פולחנם, או שמא שרפו אותם כמו ברומא העתיקה? מכל מקום, נשמתם הצטרפה אל פנתיאון האלים החתי הגדול וזכתה לפולחן קבוע עד 'קץ הדורות' (במציאיות, עד נפילת האימפריה החתית). נתגלו כמה רשימות של קורבנות למלכים ולמלכות החתיים המתים, ולמרות שאין התאמה מלאה ביניהם, הם מהווים מקור חשוב לשחזור ההיסטוריה החתית.

H. Otten, *Hethitische Totenrituale*, Berlin 1958; Th.P.J. van den Hout, "Death as a Privilege. The Hittite Royal Funerary Ritual", in: J.M. Bremer et al. (eds.), *Hidden Futures. Death and Immortality in Ancient Egypt, Anatolia, the Classical, Biblical and Arabic-Islamic World*, Amsterdam 1994, pp. 37-74; A. Kassian, A. Korolëv, and A. Sidel'tsev, *Hittite Funerary Ritual šalliš waštaiš*, Münster 2002; I. Singer, "'In Hattusa The Royal House Declined'. Royal Mortuary Cult in 13th Century Hatti", in: C. Corti and G. Torri, (eds.), *North-Central Anatolia in the Hittite Period. New Perspectives in the Light of Recent Investigations (Firenze, February 8-9, 2007)*, Firenze 2008, in press

איור 12: מצבת קבורה ניארו-חתיית ממרש